

Tuija Savolainen

HAASTAVA NUORI JA KOULUNKÄYNTI - OPAS OPETTAJALLE

www.kallioma.net

Tuija Savolainen

HAASTAVA NUORI JA KOULUNKÄYNTI - OPAS OPETTAJALLE
www.kallioma.net

Opetushallituksen SAIREKE -hankkeen materiaaleja 2010

taitto ja toimitus: Mika Saatsi
kannen kuva: "Jere"
Tuusulan kunnan monistamo, Tuusula 2010

Opas on valmistunut osana Kalliomaan koulun SAIREKE-hanketta. SAIREKE on Opetushallituksen rahoittama sairaalaopetuksen valtakunnallinen kehittämishanke.

lisätietoja:
Mika Saatsi
Kalliomaan koulu
Ohkolantie 10
04500 Kellokoski
mika.saatsi@tuusula.fi

LUKIJALLE

”Kaikki toimenpiteet, jotka auttavat lasta ja nuorta pärjäämään omassa opiskeluympäristössään, ovat hyödyllisiä ja kannatettavia.”

Tämä kirjanen on tehty nettikäsikirjan ”Haastava nuori ja koulunkäynti – opas opettajalle” pohjalta. Sivusto löytyy osoitteesta www.kalliomaa.net. Opas on suunnattu kaikille nuoruusikäisten kanssa työskenteleville opettajille. Kirjasta löytyy pähkinänkuoressa niin teoriaa kuin käytännön tietoakin nuoruusiästä, opettajuudesta, koulutyötä hankaloittavista vaikeuksista ja niiden tunnistamisesta sekä koulun keinoista vastata niihin. Edellisten lisäksi olemme liittäneet mukaan kokemukseen perustuvia vinkkejä ja toimintamalleja haastavien nuorten kanssa työskentelyyn. Toivottavasti löydät oppaasta tukea tärkeään työhösi!

Tuusulan kunnan Kalliomaan koulu on Kellokosken sairaalan yhteydessä toimiva sairaalakoulu, jonka oppilaat tulevat pääsääntöisesti Hyvinkään sairaanhoitoalueen kunnista. Koulussa opiskelee nuorisopsykiatrisessa osasto- ja avohoidossa olevia yläkouluikäisiä nuoria. Lisäksi koulu tarjoaa oppilaaksiottoalueellaan konsultaatio- ja ohjauspalveluita.

Opas on toteutettu osana Kalliomaan koulun SAIREKE-kehittämishanketta 2009. SAIREKE on Opetushallituksen valtakunnallinen sairaalaopetuksen kehittämishanke.

Oppaan ja nettisivujen sisällöstä vastasi projektiryhmä, johon on kuuluvat seuraavat henkilöt: konsultoiva erityisluokanopettaja Tuija Savolainen, Kalliomaan koulu rehtori Mika Saatsi (pj.), Kalliomaan koulu sekä

erityisluokanopettaja Laura Kortesoja, Kalliomaan koulu
erityisopettaja, konsultoiva erlo Reija Laine, Kalliomaan koulu
erityisluokanopettaja Tuija Siitonen, Kalliomaan koulu
koulunkäyntiavustajat Kati Metsätalo ja Ulla Sundholm, Kalliomaan koulu
osaston ylilääkäri Krista Papp, Hyvinkään sha:n nuorisopsykiatrinen avohoito
osastonhoitaja Tuija Honkonen, Hyvinkään sha:n nuorisopsykiatrinen avohoito
psykologi Sanna Selinummi, JMT-nuorisopsykiatrian poliklinikka
erityisopettaja Mika Karjalainen, Kartanon koulu, Järvenpää

Tärkeitä kommentteja oppaan sisältöön ovat antaneet myös Järvenpään kaupungin Kartanon koulun aineenopettajat sekä Tuusulan erityisopetusta ja oppilashuoltoa koordinoiva ERITURYHMÄ.

Kieliasun tarkisti äidinkielen opettaja Kaija Halme Kellokosken yläasteelta Tuusulasta.

Nettisivujen teknisestä toteutuksesta vastaa Graphia Oy.

Haluan lausua vielä kaikille työhön osallistuneille suuret kiitokset panoksestanne oppaan sekä nettisivujen rakentamiseen. Erityiskiitokset kuuluvat Savolaisen Tuijalle hyvästä ja perusteellisesta työstä. Kulukoon opas mahdollisimman monen opettajan käsissä!

Kellokoskella 9. marraskuuta 2010

Mika Saatsi
Kalliomaan koulun rehtori

Tekijän kiitokset

Haluaisin kiittää apulaisrehtori Trevor Briedisiä australialaisesta Hospital School Servicestä. Häneltä saimme Australiassa käytössä olevaa hieman vastaavanlaista materiaalia, jota käytimme ideoinnin pohjana. Kiitos Sanna Selinumelle neuropsykologian osuudesta ja kaikille työryhmän jäsenille ideoiden jalostamisesta ja sisällön kommentoinnista. Erityisen suuri kiitos Mika Saatsille, joka on paitsi vetänyt koko projektia, myös muokannut kanssani käsikirjan sisältöä lukemattomia tunteja ja saattanut käsikirjan julkaisukelpoiseen kuntoon jäätyäni äitiyslomalle.

Toivon, että käsikirjasta on hyötyä työssäsi.

Kellokoskella 10.11.2010

Tuija Savolainen
konsultoiva erityisluokanopettaja

Käsikirja päätettiin päivittää vuonna 2011, sillä perusopetuslakiin kirjattu kolmiportaisen tuen malli muutti koulun toimintatapoja tuen tarpeen ilmetessä. Käsikirjan päivitysvaiheessa sain paljon apua erityisluokanopettaja Katarina Hakkaraiselta. Kiitos Kata!

Kellokoskella 23.11.2011

Tuija Savolainen

Sisällysluettelo

1.	OPPILAS JA OPETTAJA - LYHYT OPPIMÄÄRÄ.....	8
1.1.	NUORUUSIKÄ.....	8
1.1.1.	MITÄ NUORUUDESSA TAPAHTUU?.....	8
1.1.2.	INNOKKAASTA ALAKOULULAISESTA KIROILEVAKSI TEINIKSI	9
1.1.3.	MITEN MYLLERRYKSESTÄ SELVITÄÄN?	10
1.1.4.	NUORI KOULULAISENA	11
1.2.	OPETTAJUUS	13
1.2.1.	OPETTAJUUS AMMATTIROOLINA.....	13
1.2.2.	OPETTAJA AUKTORITEETTINA	13
1.2.3.	SOSIAALINEN VAIKUTTAMINEN	14
1.2.4.	HAASTAVAN VANHEMMAN KOHTAAMINEN.....	15
1.2.5.	MITEN VALMISTAUTUA HAASTAVAAN TILANTEeseen?	18
1.2.6.	SUUTTUNEEN IHMISEN KOHTAAMINEN.....	18
2.	KOULUN KEINOT	19
2.1.	MILLOIN NUORESTA PITÄÄ HUOLESTUA?	19
2.2.	MITÄ KOULUSSA VOIDAAN TEHDÄ?	20
2.2.1.	TUUSULAN TUKIPOLKU	22
2.2.2.	HUOMIOITA OPPIMISSUUNNITELMASTA	23
2.2.3.	HUOMIOITA HOJKSISTA	24
2.2.4.	VUOSILUOKKIIN SITOMATON OPETUS.....	26
2.3.	KONFLIKTIEN SELVITTELY	27
3.	VAIKEUKSIA, JOTKA VAIKUTTAVAT KOULUTYÖHÖN.....	28
3.1.	KÄYTÖSHÄIRIÖT	28
3.2.	PELOT, AHDISTUNEISUUS.....	30
3.3.	ITSETUHOINEN KÄYTTÄYTYMINEN	30
3.4.	MIELIALAN VAIHTELUT	31
3.5.	TARKKAAVUUDEN JA KESKITTYMISEN HANKALUUDET.....	32
3.6.	OPPIMISVAIKEUDET.....	33
3.7.	TOIMINNANOHJAUKSEN VAIKEUDET	34
3.8.	SOSIAALISTEN TAITOJEN VAIKEUDET.....	36
4.	LOPUKSI	38
5.	LÄHTEET	38

1. OPPILAS JA OPETTAJA - LYHYT OPPIMÄÄRÄ

1.1. NUORUUSIKÄ

Nuoruusikä on suurta muutoksen aikaa. Tässä elämänvaiheessa voisi sanoa muutoksen olevan ainoa pysyvä asia. Nuoruusikään kuuluu niin fyysinen, psyykkinen kuin sosiaalinenkin kypsyminen, ja tämä on ajoittain hyvinkin hämmäntävää. Epävarmuus voi verhoutua liioitellun varmuuden ja uhon taakse. Toisaalta nuoruus on mahdollisuuksien aikaa. Missään muussa elämänvaiheessa ihmisen persoonan ei ole mahdollista muuttua niin ratkaisevalla tavalla. Nuoruusiässä voidaan myös ratkaista monia lapsuusiän aikaisia pulmia ja päästä näin ehjään kasvuun. Koulussa toimivien aikuisten on tärkeää ymmärtää nuoruusiän kehityshaasteita ja tätä kautta nuoruusikäisten käyttäytymistä.

Nuoruuteen kuuluu olennaisena osana kypsymättömyys. Kun kehitys on vielä kesken, ei nuori voi olla mitään muuta kuin kypsymätön. Hän on lyhytjänteinen ja elää yhdessä hetkessä. Hänen maailmaansa ei rajoita aikuisten ehdot. Nuori tekee erehdyksiä, oikeita ja väriä valintoja ja tätä kautta rakentaa minuuttaan. Tämä kehitys kohti kypsymättömyyttä etenee omaa vauhtiaan, eikä sitä voi kiirehtiä tai hidastaa nuorta vahingoittamatta. (Aalberg, Siimes 2007) Koulumaailmassa tämä tarkoittaa sitä, että aikuisilla tulee olla ymmärtämystä tätä erityistä kehitysvaihetta kohtaan: nuoret ovat keskeneräisiä ja tekevät virheitä. Koulussa ei kuitenkaan tule hyväksyä nuoruuden varjolla sopimatonta käyttäytymistä, vaan on ohjattava nuoria aktiivisesti kohti tasapainoista aikuisuutta.

1.1.1. MITÄ NUORUUDESSA TAPAHTUU?

Nuoruusiän kehitystehtävät voidaan jakaa kolmeen:

- 1) Lapsuuden vanhemmista irrottautuminen ja vanhempien uudelleen löytäminen aikuisella tasolla
- 2) Oman ruumiinkuvan ja seksuaalisuuden jäsentäminen
- 3) Ikätovereiden apuun turvautuminen (Aalberg, Siimes 2007)

Neljäntenä tärkeänä kehitystehtävänä voidaan pitää opiskeluun ja ammatinvalintaan liittyvien suunnitelmien tekemistä.

Lapsen normaalissa kehityksessä alakouluvaihe on suhteellisen tyyntä. Tämä tasapaino rikkoutuu, kun murrosikä alkaa nopeine biologisine ja hormonaalisine muutoksineen. Pojan murrosiän keskivaihe sijoittuu noin 13½ vuoden ikään. Fyysinen muutos pojalla kestää keskimäärin kolme vuotta; tänä aikana hänestä kasvaa fyysisessä mielessä mies. Psyykkinen muutos kestää kuitenkin kaksinkertaisen ajan ja luo ymmärrettävästi suuria haasteita nuoren elämässä. (Aalberg 2006)

Tytön nuoruusiän kehitys alkaa lähes kaksi vuotta aiemmin ja näyttäytyy aikuisten silmissä hieman erilaisena. Myös tytöt irrottautuvat lapsuudesta nuoruusiän aikana. Tyttöillä tämä voi

ilmetä eräänlaisena lamakautena, jossa koetaan masennuksen tunteita. (Siltala 2006) Tytön psyykinen taantuma ei yleensä kuitenkaan ole niin suuri kuin pojan (Aalberg, Siimes 2007).

1.1.2. INNOKKAASTA ALAKOULULAISESTA KIROILEVAKSI TEINIKSI

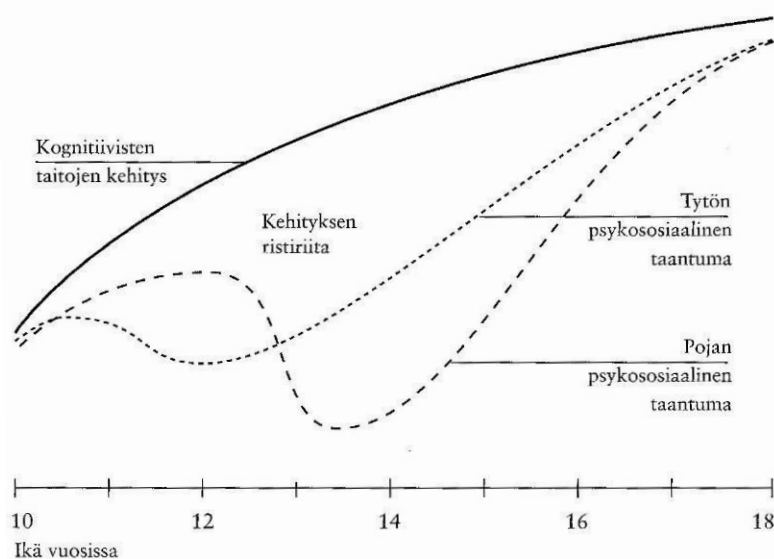
Miksi innokkaasta, iloisesta ja uuden oppimisesta nauttivasta alakoululaisesta tulee röyhtäilevä, huolimaton ja kiroileva nuori, joka kyseenalaistaa kaiken?

Nuoren fyysinen kehitys on tunne-elämää edellä. Tärkeimpänä kognitiivisen kehityksen osa-alueena nuoruusiässä saavutetaan abstrakti ajattelu. Nuori alkaa hahmottaa itseään ja ympäristöönsä ja niiden vuorovaikutusta, syy-seuraussuhteita sekä kokonaisuuksia. Tätä kautta kriittisyys lisääntyy ja nuori voi ottaa kantaa yhteiskunnan puutteisiin ja epäkohtiin hyvin näkyvästi.

Voimakkaan kognitiivisen kehityksen aikaan tapahtuu psykososiaalinen taantuma. Tämä taantuma on ohi menevä vaihe, mutta sen katsotaan olevan normaalin kehityksen kannalta välttämätön. Taantumaa kuuluu seuraavia piirteitä:

- Lapsenomaisten piirteiden korostuminen: suhtautuminen vanhempiin vaihtelee läheisyyden kaipuusta etäisyyden otoksi, pakonomaiset piirteet korostuvat, uppiniskaisuus lisääntyy, huonot tavat lisääntyvät (epäsiisteys, piereskeleminen, ruoan hotkiminen ja ahmiminen)
- Puheen muuttuminen: kieli köyhtyy, lauseet lyhenevät ja kirosanojen käyttö lisääntyy
- Muutoksia koulunkäynnissä: keskittymisvaikeudet vaikeuttavat opiskelua, koulumotivaatio ja koulumenestys heikkenevät

Taantuman ja kehityksen välinen ristiriita on pojilla suurempi kuin tytöillä. Tyttöjen taantuma sijoittuu pari vuotta poikien taantumaa varhaisemmaksi aikaan, jolloin nuoren kognitiivinen kehitys on vasta aluillaan. Toisaalta tyttöjen käyttäytyminen on muuttunut viime vuosikymmenten aikana "poikamaisemmaksi". (Aalberg, Siimes 2007)

Kuva 1. Keskimääräisen terveen tytön ja pojan psyykkisen taantuman erilaisuutta on kuvattu katkoviivoilla. (Aalberg, Siimes 2007)

Edellisestä kuvasta näkee selvästi kehityksen ja taantumien erilaisuuden tytöillä ja pojilla nuoruusikänsä tultaessa.

Voimakkaan psyykkisen kuohunnan lisäksi nuoruusikänsä kuuluu useita biologisia tekijöitä, kuten voimakkaat hormonaaliset muutokset. Samaan aikaan aivotkin kehittyvät kohisten, mutta ne ovat olennaisilta osin vielä kesken. Nimittäin korkeimmista toiminnoista, kuten ajattelun ja tunteiden säätelystä, vastaavat otsalohkot eivät vielä toimi aikuisen tavoin. Nykyään tiedetään, että nämä aivojen osat kehittyvät voimakkaasti vielä 25 ikävuoteen saakka.

Näitä aivojen viimeisenä kehittyviä, sääteleviä järjestelmiä kutsutaan toiminnanohjausjärjestelmäksi. Kyseessä ovat prosessit, jotka ikään kuin johtavat kaikkea muuta kognitiivista toimintaa, kuten muistia, ajattelua ja oppimista. Kun tämä kehitys on kesken, saattaa olla, että oman tekemisen suunnittelu, arviointi tai suunnitelmien joustava muuttaminen ei aina tunnu helpolta. Myös keskittyminen voi olla ajoittain hankalaa, samoin kuin monimutkaisten ongelmien jäsentäminen ja pohtiminen. Turhautumisen sietokyky on yleensä heikompi kuin aikuisella, mikä voi näkyä lyhytjänteisyytenä ja ärtyneisyytenä. Ylipäätään tunteiden säätely on vielä vaikeaa, joten tunnekuohut voivat syntyä näennäisesti pienistäkin syistä ja yllättää voimakkuudellaan. Nuoren reaktiot ja ratkaisut saattavatkin aikuisista tuntua impulsiivisilta tai hallitsemattomilta. Kyseessä on kuitenkin kehitykseen liittyvä ilmiö, joka useimmiten menee ohi, kun aivojen säätelyjärjestelmät alkavat toimia tehokkaammin.

1.1.3. MITEN MYLLERRYKSESTÄ SELVITÄÄN?

Nuoruusiässä tapahtuu hyvin suuria muutoksia lyhyessä ajassa. Tämän vuoksi nuoren mieli on suurella myllerryksellä. Tilanteissa, joissa mieltämme uhkaa epätasapaino, käytämme erilaisia suojautumiskeinoja. Näitä keinoja on useita, ja niistä valitsemme tilanteeseen sopivimpia (esim. kieltäminen ja selittäminen). Jotta nuori selviäisi murrosiän aiheuttamasta kuohunnasta, hän turvautuu aiempaa kapeampialaisiin suojautumiskeinoihin, mikä näkyy hänen käyttäytymisensä. Usein nuoren kokemus (sisäinen maailma) ja ulkoinen käyttäytyminen voivat olla suuressa ristiriidassa. Aikuisen on ymmärrettävä käyttäytymisen taakse, jotta hän pystyy reagoimaan asianmukaisesti.

Nuoruusiän kehitykseen kuuluu itsekeskeisyys. Murrosikäinen on itsekeskeinen suojatakseen hataraa itsetuntoaan. Hänellä voi olla kaikkivoipaisia kuvitelmia, hän tuo esille itsevarmuuttaan ja uhoaa. Toisaalta pienetkin vastoinkäymiset voivat horjuttaa nuoren käsitystä itsestään. Heikkoudet hän sijoittaa ulkopuolisiin henkilöihin, erityisesti aikuisiin. Nuoren oma itsetuntemus ei riitä hänen itsetunnolleen, vaan hän tarvitsee toisilta nuorilta ja hänelle merkityksellisiltä aikuisilta jatkuvaa palautetta siitä, millainen hän on. Hän peilaa itseään jatkuvasti toisten kautta. (Aalberg, Siimes 2007)

Suojautumiskeinoja, joihin nuori turvautuu:

- 1) Mustavalkoinen ajattelu, esim. ihmiset jaetaan hyviin ja pahoihin
- 2) Dramatisointi: nuori kykenee tiedostamattaan luomaan ympärilleen näyttämökuvia sisäisistä konflikteistaan ja saa aikuiset toimimaan käsikirjoituksensa mukaisesti
- 3) Älyllistäminen: nuori käyttää älyllistämistä sisäisen ristiriitaisuutensa suojana

4) Askeettisuus: nautinnosta kieltäytymällä nuori pyrkii hallitsemaan halujaan ja itseään (Aalberg, Siimes 2007)

Göran tenttaa bilsan opettajalta geenitekniikasta kysymyksiä, joihin opettaja ei osaa vastata suoralta kädeltä. Hänellä on selvästi tarkoituksena saada opettaja näyttämään luokan edessä tietämättömältä ja epäpätevältä. Miltä Göranista tuntuu, jos opettaja

a) vastaa jotain epämääräistä ja sivuuttaa kysymyksen

b) vastaa ylimielisesti, ettei asia kuulu tunnin aiheeseen ja että Göranilla ei ole varaa nenäkkyyteen, sen kertoo jo edellisen kokeen arvosana, mikä oli 5.

c) sanoo rehellisesti, ettei tiedä, mutta Göran voi kertoa lukemastaan. Opettaja lupaa ottaa selvää asioista tarvittaessa ja asiaan voidaan palata seuraavalla tunnilla.

Myös projektio on yksi puolustusmekanismi, jonka avulla pyritään ristiriitaisessa tilanteessa saavuttamaan henkinen tasapaino. Projektioon turvautuessaan ihminen heijastaa omat negatiiviset tunteensa ulkopuolisiin ihmisiin.

Ylva on sitä mieltä, että hänen opettajansa on pelottava ja aggressiivinen. Hän kertoo rehtorille, että opettaja on melkein lyönyt häntä. Rehtori on kummissaan asiasta, sillä tilanteen kuvaus ei vastaa lainkaan rehtorin mielikuvaa opettajasta. Kyseisellä opettajalla ei ole aiemmin ollut vastaavanlaisia ongelmia. Rehtori ottaa asian puheeksi opettajan kanssa ja tämä on hyvin hämmästynyt syytöksistä. Selvitettyään tilannetta rehtori huomaa Ylvan tulkinneen aggressiiviseksi tiukkasanaan keskustelun jäätyään kiinni tupakanpoltosta. Todennäköisesti Ylva on siirtänyt omia aggressiivisia tunteitaan opettajan tunteiksi.

1.1.4. NUORI KOULULAISENA

Nuoruusiän voimakas kehitysjakso sijoittuu juuri yläkouluvaiheeseen, jossa tulee usein koulu- maailmassakin suuria muutoksia. Usein turvallinen ja pysyvä yhden opettajan vastuulla oleva luokka muuttuu suureksi kouluyhteisöksi, jossa vaihtuvat sekä opiskeluryhmät, opetustilat, opettajat että usein vielä lukujärjestys jaksoittain. Alakouluiässä juuri opettaja on usein ensimmäinen merkittävä omien läheisten ulkopuolinen aikuinen lapsen elämässä. Lapsi usein ihailee opettajaa jopa siinä määrin, että kotona vanhemmat saavat kuulla, miten opettajan mielestä jokin asia kuuluu hoitaa ja että vanhemmat ovat väärässä.

Yläkoulussa nuori on oppilaana yksi monien joukossa ja opettajan silmissä voi yksittäinen nuori kadota massaan. Nuorelle itselleen on kuitenkin hyvin merkityksellistä se, että hänet kohdataan koulussakin tärkeänä yksilönä ja että häntä arvostetaan. Opettaja edustaa yhä tärkeällä tavalla perheen ulkopuolista tahoja. Hän on näin parhaimmillaan apuna nuoren irrottautumisessa perheestään ja osallisena nuoren itsenäistymisprosessissa. Opettajaa, kuten muitakaan aikuisia, ei yleensä enää avoimesti ihailla. Päinvastoin nuoret usein asettautuvat aikuisten mielipidettä vastaan ja näin testaavat omaa kelpaamistaan. Kuitenkin nuori kuuntelee aikuisen kommentit itsestään hyvin tarkkaan.

Erityisopetuksen ja koulun erityistyöntekijöiden rooli juuri yksilön kohtaajina on merkityksellistä yläkouluissa. Nuoren kehityksen kannalta on tärkeää, että koulussa jokaisella nuorella olisi ainakin yksi merkityksellinen aikuiskontakti. Nuoren tulisi kokea, että juuri tämä henkilö on oikeasti kiinnostunut hänestä.

Gösta seisoskelee koulun käytävällä välituntia viettämässä. Välituntivalvonnassa oleva lehtori Matikainen kävelee hänen luokseen ja kysäisee, onko Gösta käynyt viime aikoina kalassa, sillä Matikainen muistelee Göstan kertoneen harrastuksestaan äidinkielen kirjoittelmasaan. He vaihtavat muutaman ajatuksen perhokalastuksesta.

Nuoruusiän mullistukset ovat suurimpia nuoren siihenastisessa elämässä, joten koulu ja koti ovat tärkeässä roolissa edustaessaan pysyvyyttä. Koulun tulee olla paikka, jossa nuori kokee olevansa turvassa. Sen tulee olla rakenteiltaan sellainen, että nuori pystyy "hallitsemaan" sen. Minimoimalla muutokset niin ryhmäajoissa, aikuis- ja toverisuhteissa kuin lukujärjestyksissäkin autetaan nuorta jäsentämään koulunkäyntiään. Toisinaan pysyvyyden saavuttaminen vaatii oppilaan sijoittamista erityisluokkaan, mutta oppilasta voidaan tukea yleisopetuksen luokissaakin, kunhan asiaa pysähdytään miettimään yhdessä nuoren kanssa.

Nuori peilaa jatkuvasti kehittyvää itseään ympäristön avulla. Koulussa nuori viettää keskimäärin kuusi seitsemän tuntia päivässä. Tämän vuoksi koulun aikuiset ovat tärkeässä asemassa tukemassa nuoren tervettä itsetuntoa, vaikka nuori ei enää yleensä avoimesti ihailekaan aikuista. Itsetunnon tukeminen ei vaadi erillisiä "itsetuntotunteja" tai ylenpalttista kehumista. Opettaja voi - ja hänen pitää - arvostaa jokaista oppilastaan ja toimia niin, että jokainen oppilas voi tuntea olevansa tärkeä.

Opettajan puolihuolimattomatkin kommentit ja väärin ymmärretyt heitot voivat vaikuttaa hyvin paljon nuoren minäkäsitykseen. Opettaja edustaa myös virallista yhteiskunnan realiteettia, jonka avulla nuori voi testata, mikä on mahdollista ja mikä ei. Opettajalla on suuri valta herkässä kehitysvaiheessa, jossa pohditaan isoja filosofisia kysymyksiä: Kuka olen? Millainen olen? Millainen aikuinen minusta voi tulla?

Muistatko, millaisia kommentteja olet saanut itse murrosikäisenä oppilaana opettajiltasi? Miten nämä kommentit vaikuttivat sinuun?

Koulun aikuisten tehtävänä on tarjota nuorille mahdollisuus kasvaa ja kehittyä, olla keskeneräisiä - ja välillä erehtyä.

Miten työntekoosi vaikuttaisi, jos joutuisit pelkäämään epäonnistumista? Onko koulussasi sallittua epäonnistua? Myönnätkö itse oppilaille, kun epäonnistut?

Tämän erityisen elämänvaiheen ymmärtäminen ei kuitenkaan saa näyttäytyä rajoja rikkovan käyttäytymisen hyväksymisenä. **Turvallisten aikuisten tehtävänä on luoda rajat, joita ei voi ylittää.** Vaikka nuoret kapinoivatkin aikuisten luomia rajoja vastaan, he kokevat ne turvallisuutta luovana tekijänä elämässään.

Koulun on tärkeätä omalta osaltaan luoda syy-seuraussuhteita. Seuraamusten on oltava loogisia ja oikein mitoitettuja. Niiden tulee kohdistua tekoon ja nuoren tulee ymmärtää, mistä ne johtuvat. Tilanteet pitää aina selvittää, nuorta on kuultava ja hänen kanssaan on käytävä keskustelu siitä, kuinka tilanteen voi tulevaisuudessa välttää. Vaikka nuori joutuisi kärsimään seuraamuksesta, on aikuisen pystyttävä erottamaan teot persoonasta ja tuettava nuorta ainutlaatuisena yksilönä. **Nuoren on saatava hyväksyntää ja arvostusta huolimatta teoistaan. Koulun aikuisen roolin on oltava ohjaava, nuoren kehitystä eteenpäin vievä, ei niinkään rankaiseva ja rajoitettava.** Koulu on hyvä paikka harjoitella taitoja, joita tarvitaan myöhemmin itsenäisessä elämässä osana yhteiskuntaa.

Yhtenäiset ja kaikille tiedossa olevat asiallisen koulukäyttäytymisen rajat ja seuraamukset helpottavat oppilaan käyttäytymistä. Ne helpottavat myös koko koulun henkilökuntaa samansuuntaisessa kasvatustehtävässä.

Suurissa kouluissa ja vaihtuvissa opetusryhmissä opettaja voi kokea, ettei pysty riittävästi paneutumaan yksittäisen oppilaan asioihin. Tärkeätä ei olekaan tuntea kaikkia oppilaita hyvin yksityiskohtaisesti. Riittää, kun opettaja on kiinnostunut oppilaan asioista ja osoittaa sen hänelle. Tämä vähentää myös työrauhahäiriöitä (Saloviita 2008).

1.2. OPETTAJUUS

1.2.1. OPETTAJUUS AMMATIROOLINA

Sanotaan, että opettaja tekee työtä persoonallaan. Tämä on totta, mutta opettajuus on ammattirooli. Ammattiroolia on hyvä rakentaa tietoisesti ja pitää sitä erossa omasta persoonasta. Tällöin opettaja ei ole niin haavoittuvainen tilanteissa, joissa kohtaa asiatontakin kritiikkiä. Tällöin syytökset eivät loukkaa opettajaa persoonana. Opettaja edustaa viranomaistahoa, jolla on tietyt oikeudet ja velvollisuudet. Tämä suojaa opettajaa tilanteissa, joissa oppilas tai vanhemmat käyttäytyvät haastavasti tai provosoivasti.

Opettaja on antanut jälki-istuntoa Göstalle, koska tämä jäi kiinni koulualueelta poistumisesta. Gösta hermostuu saamastaan rangaistuksesta ja nimittelee opettajaa. Myöhemmin iltapäivällä opettajalle soittaa vielä Göstan isä, joka syyttää opettajaa valehtelijaksi ja natsiksi. Gösta on kotona kertonut, ettei ollut poistunut koulun pihalta, vaan opettaja yrittää tehdä kiusaa.

Opettajan on hyvä oppia ajattelemaan, ettei käytös kohdistu nyt häneen persoonana, vaan se kohdistuu hänen edustamaansa viranomaistahoon. Opettaja voi pohtia, olisiko oppilaan tai vanhempien käyttäytyminen samanlaista, jos hänen tilallaan olisi naapuriluokan opettaja. Mikäli näin on, voi olla varma, ettei kyse ole henkilökohtaisuudesta.

1.2.2. OPETTAJA AUKTORITEETTINA

Opettaja on työssään vallankäyttäjä. Hänen tehtävänä on kasvattaa ja opettaa tietyn ryhmän jäseniä. Jotta tämä onnistuisi, opettajan tulee olla ryhmässä johtaja ja oppilaiden tulee suostua johdettavaksi. Saloviita (2008) jaottelee opettajan auktoriteetin muodot neljään: pakkovaltaan, traditionaaliseen auktoriteettiin, asiantuntija-auktoriteettiin ja karismaattiseen auktoriteettiin.

	KEINO	TULOS	ONGELMA
Pakkovalta	Rangaistukset ja niillä uhkaaminen	Ulkoinen kuuliaisuus	Esiintyy vastarintaa, itsekontrolli ei pääse kehittymään
Traditionaalinen auktoriteetti	perinteet, kulttuuriset tavat	"Viaton" kuuliaisuus	Perinteet ovat heikentyneet
Asiantuntija-auktoriteetti	Opettajan asiantuntemus	Jos oppilaat tarvitsevat opettajaa, he seuraavat hänen ohjeitaan.	Toimii vain niiden oppilaiden kohdalla, joita oppiminen todella kiinnostaa
Karismaattinen auktoriteetti	Opettaja on mukava ihminen	Opettajan kunnioitus	Opettaja ei saa ryhtyä mielistelemään oppilaita

Kuva 2. Opettajan auktoriteetin muodot. (Saloviita 2008).

Pakkovaltaan turvautuvan opettajan tunneilla ei järjestyshäiriöitä ilmene, mutta ilmapiiri on pelokas. Opettaja hallitsee ryhmän julkisilla nolauksilla, uhkailemalla kovilla rangaistuksilla ja ehkä palkkioilla. Tällaista pakolla luotua järjestystä Saloviita ei pidä työrauhana. Traditionaaliseen auktoriteettiin nojaava opettaja käyttäytyy ja pukeutuukin opettajamaisesti ja kunnioitus syntyy kulttuuristen tapojen ansiosta. Asiantuntija-auktoriteetti perustuu taas siihen, että opettaja on taitava omalla alallaan ja oppilaille näin hyödyksi opinnoissaan. Karismaattinen opettaja taas on pidetty. Hän osoittaa eleillään ja olemuksellaan, että hän välittää oppilaistaan. Hänellä on aikaa ja kiinnostusta jutella oppilaiden kanssa, ja hän on kiinnostunut aidosti oppilaistaan. Hän ei kuitenkaan ryhdy oppilaiden kaveriksi, vaan pysyy johtajan roolissa.

Jokainen opettaja rakentaa oman auktoriteettinsa persoonansa mukaiseksi ja yhdistelee edellä mainittuja muotoja. Lopulliseen koostumukseen vaikuttavat myös oppilaiden ominaisuudet. Saloviita pitää kuitenkin karismaattista auktoriteettia korkeimpana auktoriteetin muotona ja antaa kirjassaan hyviä neuvoja sen rakentamiseksi. (Saloviita 2008)

Millainen auktoriteetti olet oppilaittesi silmissä?

1.2.3. SOSIAALINEN VAIKUTTAMINEN

Koulu ei ole ainoastaan kirjatiedon oppimiskaipa, vaan koululla on myös kasvatustehtävä. Opetussuunnitelman perusteissa todetaan, että peruskoululla on sekä kasvatus- että opetustehtävä (Opetussuunnitelman perusteet 2004). Koululla on oma tärkeä yhteiskuntaan sosiaalistava tehtävänsä. Opettajat pyrkivät aktiivisesti ohjaamaan oppilaiden kehitystä kunnollisiksi kansalaisiksi ja yhteiskunnan täysvaltaisiksi jäseniksi. Koulussa on hyvä miettiä eri keinoja, miten nuoria ohjataan.

Sariola ja Ojanen (1997) ovat kuvanneet kuntoutuksen vaikutuskeinoja, mutta niitä voidaan pohtia myös koulumaailman suhteen. Heidän mukaansa vaikutuskeinot voidaan jakaa seuraavasti:

- 1) Pakko. Pakon lähtökohtana ovat rangaistukset ja rajoitukset. Yksilö kokee olevansa vallankäytön kohteena.
- 2) Uhkaus. Yleensä vahvemman oikeus. Ero pakkoon epämääräinen, mutta jättää seurauksen avoimeksi, toisin kuin pakko. Neutraalissa muodossa puhutaan varoituksesta, jossa uhka on olemassa, mutta sitä ei tuoda esiin.
- 3) Tarjous. Yleinen keino jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa. Toinen osapuoli esittää tarjouksen, toinen joko hyväksyy tai torjuu sen.
- 4) Ohjaus. Vuorovaikutukseen runsaasti sisältyvää informaatiota, joka ei sisällä esim. uhkaa, tarjousta, vetoomusta. Saadun tiedon varassa ihmiset jäsentävät ja hallitsevat ympäristöään.
- 5) Vetoamus. "Säännöt edellyttävät toimimista näin." Yhteiskunnassa on kirjoitettuja ja kirjoittamattomia normeja, joita ihmisten halutaan noudattavan ja näihin normeihin vedotaan.
- 6) Arvostus. Muutosta haluava osapuoli ilmaisee pitävänsä toista osapuolta arvossa. Tämä sisältää viestin, että toinen osapuoli itse asiassa hallitsee ja ymmärtää asian. Arvostuksen viestittäminen saa aikaan halutun muutoksen. Arvostukseen voi sisältyä myös kielteistä "arvostamista", kun myönteisistä lähtökohdista tapahtuu moite tai huomautus. Tässä raja uhkaan on kuitenkin ohut. Keskeisin arvostava menetelmä on vastuun tarjoaminen. Henkilöön luotetaan ja uskotaan, vaikka aiempi käyttäytyminen ei tätä aina tukisikaan.

Käytettyjen keinojen reaktiot ja vuorovaikutusta luonnehtiva ilmapiiri voidaan jao-
tella seuraavasti:

Keino		Reaktio		Ilmapiiri
Pakko	→	Totteleminen	→	Vihamielinen
Uhkaus	→	Alistuminen	→	Ahdistava
Tarjous	→	Hyväksyminen	→	Asiallinen
Ohjaus	→	Vastaanottaminen	→	Järkevä
Vetoamus	→	Sitoutuminen	→	Ystävällinen
Arvostus	→	Vastuun ottaminen	→	Lämmin

Kuva 3. Erilaisten keinojen ja niitä seuraavien reaktioiden vaikutus ilmapiiriin. (Sariola ja Ojanen 1997)

Koulussa käytetään tilanteesta riippuen kaikkia vaikutuskeinoja. Keinoihin vaikuttavat erilaiset tekijät: onko kyseessä vanhemmat vai oppilas, mikä on oppilaan ikä- ja kehitystaso, vaikutettavan asian laatu jne. On kuitenkin tärkeää pysähtyä miettimään, mitä keinoja milloinkin käyttää. Lisäksi on hyvä pohtia, voisiko joku toinen lähestymistapa tuottaa hyvän tuloksen. Kun koulun aikuisten vaikuttamiskeinot keskittyvät enemmän vetoamus- tai arvostuslinjalle (kuin pakkoon), syntyy kouluun todennäköisimmin lämmin ja turvallinen ilmapiiriin.

1.2.4. HAASTAVAN VANHEMMAN KOHTAAMINEN

Toisinaan opettaja kohtaa työssään vanhemman, jonka kanssa yhteistyö on haastavaa. Vanhempi voi näyttäytyä ylisuojelevana ja -reagoivana, välinpitämättömänä, hyökkäävänä tai syyt-

tävänä. Jotta koulutyö voisi sujua, on opettajan kyettävä tekemään rakentavaa yhteistyötä myös hankalissa tilanteissa. Oppilaan etu tulee olla opettajalla kirkkaana mielessä erityisesti haastavissa tilanteissa ja niihin valmistautuessa!

Opettajalla tulisi olla mahdollisuus purkaa haastavia tilanteita ja hakea niihin etäisyyttä ja objektiivisuutta keskustelujen kautta. Esimies tai koulun erityistyöntekijät voi olla tukemassa opettajaa hankalissa tilanteissa. Työnohjaus on erityisen tärkeä tukimuoto. Opettajalla tulee olla mahdollisuus työnohjaukseen varsinkin, jos hän on mukana toistuvasti haastavissa tilanteissa. Tärkeätä on, ettei opettaja jää yksin, koska tuolloin tilanteen kuormittavuus voi johtaa ylilyön-teihin.

Vanhemmat tahtovat lapsensa parasta. Opettajan on hyvin tärkeätä muistaa tämä. Joskus vain käsitys siitä, mikä on parasta lapselle, voi olla hyvin erilainen riippuen siitä, keneltä asiaa kysytään. Koulun käsitys asioista voi olla hyvin toisennäköinen kuin vanhempien. Vanhempien käsitys lapsestaan on rakentunut vuosien varrella sen mukaan, millainen lapsi on omassa perheessä. Koulussa lapsi on eri roolissa: hän on osana ryhmää ikätovereidensa joukossa. Nuoruusiässä roolin kuuluukin olla erilainen kotona, koulussa ja harrastuksissa!

Toisaalta on muistettava, että vanhemmat ovat lapsensa asiantuntijoita. Mikäli vanhemmat kritisoivat koulua ja opetusta, on opettajan oltava valmis arvioimaan kritiikin oikeellisuutta. Syytöksenäkin heitetty kommentit saattavat sisältää tärkeätä tietoa, mikäli asioista kysellään enemmän.

Vanhemmat syyttävät opettajaa Myyn huonoista matematiikan koenumeroista. He kertovat, että edellisen opettajan aikana Myy oli menestynyt paremmin ja olivat sitä mieltä, että vika on huonossa opetuksessa.

Opettaja:

a) "Myy on vaan laiska. Ei hän koskaan tee edes muistiinpanoja."

b) "Voitko kertoa tarkemmin, kuinka edellinen opettaja opetti? Ja mikä silloin teki opiskelusta helpompaa?"

Haastavissa tilanteissa korostuvat myös vanhempien aiemmat kokemukset koulumaailmasta. Ne voivat olla perua omalta tai vanhempien sisarusten kouluajalta, tai ne voivat olla lapsen aiempien kouluvuosien kokemuksista kumpuavia. Kun uudessa tilanteessa on jotain, mikä muistuttaa aiemmasta, aktivoituvat aiemmat kokemukset ja saattavat johtaa toisten mielestä yli-reagointiin (Schulman 2009).

Stefania on kiusattu alaluokilla. Perhe muutti toiselle paikkakunnalle ja näin Stefan aloitti yläkoulun uudessa kaupungissa ja uudessa koulussa. Hän ei tuntenut koulun alkaessa juuri lainkaan ikätovereitaan. Eräänä päivänä Stefan kertoi koulussa poikien kiusanneen. Äiti ajatteli saman kiusaamiskierteen taas alkaneen, soitti vihaisen puhelun rehtorille ja uhkasi poliisilla sekä rikosilmoituksella. Kun asiaa selvitettiin, kyseessä oli ollut poikien välinen kiivas väittely eri tietokonepelien paremmuudesta. Aiemmat kokemukset kiusaamisesta olivat vaikuttaneet sekä Stefanin että äidin tulkintaan tilanteesta.

Opettaja ei voi tietää aikaisemmista ikävistä kokemuksista, ja tilanne saattaa johtaa provosoitumiseen, kun opettaja kokee tulleensa syytetyksi kohtuuttomasti. Jotta tällaiselta ristiriitatilanteelta vältyttäisiin, olisi opettajan tunnistettava syytösten oikeudenmukaisuus. Mikäli syytteillä

on oikeutus, on opettajan avoimesti myönnettävä se. Mikäli taas syytteet ovat kohtuuttomia, voi opettaja todeta, että mahdollisesti aiemmat kokemukset painavat mieltä.

Opettajan kannattaa pyytää vanhempaa kertomaan enemmän menneistä tapahtumista. Näin opettaja ymmärtää vanhemman lähtökohtia paremmin ja vanhempi kokee, että häntä kuunnellaan. **Aktiivinen kuuntelu tyynnyttää hermostunutta ihmistä paremmin kuin tosiasioiden selittäminen.**

Kuunteleminen ei tarkoita sitä, että opettaja olisi samaa mieltä vanhemman kanssa, vaan se on yritys ymmärtää toisen ihmisen lähtökohtia. Opettaja voi empaattisesti kuvata tilannetta, jonka vanhempi tai oppilas on kertonut. Empaattinen kuvaus ja kiinnostus kertomukseen liennyttää tilannetta (Schulman 2009). **Kun asia saadaan purettua, opettaja pääsee kommentoimaan nykyistä hetkeä suhteessa aiempiin ja on mahdollista pohtia, onko tilanne samanlainen kuin aiemmin.** Usein päädytään toteamaan, että nyt ei olla samassa tilanteessa. Tilanne tasoittuu ja päästään puhumaan nykyisestä tilanteesta.

Ennakoitaessa tulevaa haastavaa tilannetta opettajan on hyvä pohtia, mikä on oppilaan etu ja lähestyä asiaa siltä kannalta. Tätä kannattaa korostaa myös itse tilanteessa. Ennen haastavaa tilannetta, esim. vaikean asian puheeksi ottamista, on hyvä miettiä, mitä haluaa sanoa. On hyvä miettiä neutraaleja ilmaisuja, jottei provosoi toista ihmistä tahtomattaan. Tilanteita voi harjoitella jonkun kanssa etukäteen.

Pekka häiritsee oppitunnilla hälisemällä ja kieltäytyen työskentelystä. Opettaja soittaa kotiin.

Opettaja:

a) "Teidän Pekka on ihan mahdoton. Hän on kuriton, eikä usko opettajia."

b) "Minulla on ollut ongelmia saada Pekka keskittymään koulutyöhön..."

Mikäli kyseessä on hyvin haastava henkilö, jonka kanssa yhteistyön ongelmat ovat jatkuvia eivätkä vain kertaluontoisia, provosoitumattomuus on erityisen tärkeätä. Tällainen henkilö ulkoistaa ongelmat eikä koe, että itsessä olisi mitään vikaa. Ammatillaisen vaikeana tehtävänä on säilyttää hyvää tahtova ammatillinen kiinnostus silloinkin, kun tilanne on epätoivoinen. Mikäli kykenee kuuntelemaan provosoitumatta, on myös todennäköistä, että tulee kuulluksi itsekin. Mikäli opettaja provosoituu tilanteessa, hän tavallaan osoittaa tälle henkilölle, että tämä oli oikeassa alusta lähtien! Mikäli opettaja pystyy selittämään, kuinka tämä henkilö vaikeuttaa asian sa ajamista käyttäytymisellään, opettaja voi saada hänet kuuntelemaan. (Schulman 2009)

Kohtaamisessa oleellista Schulmanin (2009) mukaan:

- Tunneperäisesti tasapainoinen, rauhallinen, kiinnostunut ote
- Kyky erottaa omat tarpeet ja toiveet lapsen tai vanhemman toiveista ja motiiveista
- Kyky empatiaan ja myötäeläytymiseen
- Selkeys, johdonmukaisuus ja ennustettavuus
- Kyky huolehtia tilanteen puitteista eli rajoista ja asettaa rajoja lapselle tai vanhemmalle
- Kyky vastaanottaa, sietää ja ymmärtää lapsen tunnereaktioita
- Kyky säilyttää ammatillinen ote provosoitumatta.

1.2.5. MITEN VALMISTAUTUA HAASTAVAAN TILANTEESEEN?

Ennakoitaessa haastavaa kohtaamista opettajan on hyvä valmistautua miettimällä tapaamisen tarkoitusta ja päämäärää. Tapaamisen liittyessä johonkin tiettyyn tapahtumaan opettajan on varmistettava, että hän on perillä tapahtumien kulusta.

Valmistautuessasi tapaamiseen olisi hyviä toimia seuraavasti:

- Määrittele tapaamisen tarkoitus, kesto ja päämäärä itsellesi
- Selvitä faktat ja päivitä tietosi muilta koulun aikuisilta; pyydä paikalla ollutta mukaan, mikäli mahdollista
- Mieti lopputulokseen pääsemiseksi vaihtoehtoja, tarvittaessa varmista niiden toteutumismahdollisuudet, jotta tule ylittäneeksi valtuuksiasi neuvottelussa
- Valmistaudu avoimin mielin kuuntelemaan nuoren (ja perheen) näkökulma
- Varaudu siihen, että hätäntyneet, huolestuneet ja neuvottomat ihmiset voivat käyttäytyä hyökkäävästi
- Valmistaudu käyttäytymään ammatillisesti haastavassakin tilanteessa
- Käy läpi tilanteen aiheuttamat tunnereaktiot (syyllisyys, ärtymys, suuttumus jne), jotta voit välttää niitä tapaamisessa
- Harkitse työparin mukaan ottamista

1.2.6. SUUTTUNEEN IHMISEN KOHTAAMINEN

Jokainen opettaja kohtaa joskus työssään suuttuneen, itsehillintänsä menettäneen oppilaan tai aikuisen. Tilanne voi jopa tuntua pelottavalta. Tuolloin on tärkeää saada henkilö rauhoittumaan, jotta tilanteen uhkaavuus väistyisi. Varsinainen selvittely ja mahdolliset sopimukset ym. tehdään vasta, kun kaikki osapuolet ovat rauhoittuneet.

Aggression portaat -aineistossa (Cacciatore 2007) on selkeä ohjeistus suuttuneen henkilön kohtaamiseen. Sitä nimitetään **Ku-ki-pa-so**-malliksi. Se on lyhennelmä seuraavista ohjeista:

Kuuntele

- Mitä asiaa suuttuneella on? Anna hänen kertoa, kuuntele aktiivisesti. Tarvittaessa ohjaa rauhalliseen tilaan, pois yleisön edestä. Suhtaudu asiallisesti kiihtyneeseen! Älä keskeytä, älä puutu epäoikeudenmukaisiin syytöksiin.

Kiitä

- Anna tunnustusta. Kiitä vähintäänkin siitä, että hän tuli kertomaan asiasta.

Pahoittele

- Myönnä ja pahoittele jotain. Myönnä, jos olet tehnyt virheen. Älä puolustaudu vielä.

Sovi

- Älä jätä asiaa kesken. Ehdota ratkaisua tai ainakin uutta tapaamista.

Ku-ki-pa-so-mallin avulla on tarkoitus päästä eteenpäin tilanteessa, jossa toinen osapuoli on hyvin kiukkuinen, jopa uhkaava. Tällaisessa tilanteessa ei yleensä päästä vielä mihinkään

kompromissiratkaisuun, vaan tarkoituksena on jatkaa työskentelyä rauhallisemmassa tilanteessa. Sopimalla uusi tapaaminen annetaan aikaa kiukustuneelle pohtia tilannetta rauhassa ja toisaalta opettajalle mahdollisuus pyytää tarvittaessa työpari haastavan tilanteen jatkoselvittelyyn.

Mikäli joudut kohtaamaan voimakkaasti suuttuneen, on hyöä muistaa seuraavia asioita:

- *Pyri saamaan tilanteeseen toinen aikuinen, varsinkin, mikäli suuttumus kohdistuu sinuun.*
- *Puhu selkein, lyhyin lausein. Suuttunut ei ymmärrä monimutkaisia selityksiä.*
- *Anna ymmärrystä: saat lisää aikaa ja annat empatiaa, mikä tyynnyttää jo itsessään suuttunutta.*
- *Kiinnitä huomiota ilmeisiin ja eleisiin: suuttunut tulkitsee ne negatiivisesti.*
- *Säilytä luonnollinen katsekontakti. Älä tuijota.*
- *Pidä hieman normaalia suurempi välimatka. Suuttuneen reviirintarve on suurempi, varsinkin suoraan edestä katsottuna.*
- *Pyri pysymään samalla tasolla suuttuneen kanssa: jos hän istuu, istu itsekin. Vältä tilannetta, jossa seisot ja suuttunut istuu.*
- *Varmista vapaa poistumistie tilasta.*

On tärkeää muistaa, että vuorovaikutustilanteissa sanattoman viestinnän merkitys on huomattavasti suurempi kuin äänenkäytön tai sanojen. Onnistuneessa viestinnässä sanaton ja sanallinen viestintä sekä äänenkäyttö tukevat toisiaan. Mikäli viestien välillä on ristiriitaisuuksia, huomaamme ne ja olemme taipuvaisia uskomaan sanattomaan viestiin.

2. KOULUN KEINOT

2.1. MILLOIN NUORESTA PITÄÄ HUOLESTUA?

Nuoruusikäen kuuluva kuohunta voi olla vaikea erottaa vakavammasta, hoitoa vaativasta psyykkisestä oireilusta. Koululla on oltava oppilashuollon malli, jonka avulla koulussa edetään, kun nuoren tilanteesta huolestutaan. Opettaja ei ole se taho, joka tekee päätöksiä nuoren hoitoonohjauksesta. Toisaalta juuri opettaja näkee nuorta paljon, voi huolestua nuoresta ja viedä asiaa eteenpäin. Mikäli opettajalle tai jollekulle muulle koulun henkilökunnasta tulee huoli nuoren voinnista, hänen on oltava yhteydessä sekä kotiin että koulun oppilashuoltoryhmään. Koulun oppilashuollon rakenteet tulee olla kaikilla työntekijöillä tiedossa.

Vaikka nuori kahdenkeskisessä keskustelussa kieltäisikin ongelmat, on hänelle merkityksellistä se, että opettaja tuo huolensa esille ja kertoo viestittävänsä siitä eteenpäin.

Väestöliiton sivuilla on hyvinvoivan nuoren tarkistuslista, jonka avulla aikuinen voi selvittää, onko syytä huoleen

(http://www.vaestoliitto.fi/murkun_kanssa/tietoa/mielenterveys2/hyvinvoiva_nuori/).

Mikäli seuraavat kohdat täyttyvät, oireilun voidaan katsoa kuuluvan normaaliin nuoruusiän kehitykseen:

Nuori

- selviytyy päivittäisestä arjesta ilman suurta ahdistusta, lähtee useimmiten mielellään kouluun
- nukkuu ja syö hyvin, kykenee toimimaan ryhmässä ja luomaan ystävyysuhteita
- sietää epäonnistumisia, osaa iloita tavallisesta elämästä, nauraa aina välillä ja kykenee muutenkin osoittamaan tunteitaan – niin kiintymyksen kuin vihan
- tunnistaa oikean ja väärän kehitystasonsa mukaisesti
- kokee elämän tyytyväisyyttä, uskoo riittävästi omiin kykyihinsä ja voi olla temperamentiltaan omanlaisensa
- kykenee tuntemaan empatiaa – pystyy asettumaan toisen ihmisen asemaan ja tarvittaessa puolustamaan toistenkin oikeuksia

Listaan voisi lisätä vielä sen, että nuori selviytyy koulunkäynnistä ilman kohtuuttomia ponnisteluja ja että hänen puheensa ja käyttäytymisensä ovat pääsääntöisesti samanlaista kuin muilla ikätovereilla. Opettajan on vietävä tieto eteenpäin niissä tilanteissa, joissa nuoren käytös tai puheet ovat "outoja" tavalla, joka huolestuttaa tai vakavasti mietityttää opettajaa.

Aalto-Setälä ja Marttunen (2007) ovat tiivistäneet asian näin:

”Nuori tarvitsee apua silloin, kun hän ei tule toimeen itsensä tai ympäristönsä kanssa.”

2.2. MITÄ KOULUSSA VOIDAAN TEHDÄ?

Kun koulussa ilmenee ongelmia, opettajan on hyvä ottaa asia välittömästi puheeksi oppilaan kanssa kahden kesken. Oppilaalle voi kertoa tekemistään huomioista ja kysyä, osaako oppilas sanoa, mistä on kysymys. Usein oppilaat osaavat kysyttäessä kertoa, mitä ongelmien taustalla piilee. Vaikka oppilas ei osaisi tyhjentävästi analysoida ongelmiaan, voi opettaja saada tilanteesta hyvän kuvan empaattisella, aktiivisella kuuntelulla.

Kadilla oli suuria vaikeuksia koulunkäynnissä. Hän häiritsi tunneilla, kieltäytyi opiskelemasta, sai hyvin heikkoja numeroita, lintsasi paljon ja koulussa ollessaan joutui opettajien kanssa jatkuvasti ristiriitoihin. Kahdenkeskisissä keskusteluissa ilmeni, että Kadi ei ymmärtänyt kaikkea opetuksesta, sillä hän ei ollut syntyperäinen suomalainen. Vaikka hän oli tullut Suomeen jo pienenä ja puhui sujuvaa suomea ilman vierasperäistä korostusta, koulussa käytettävä kieli erosi suuresti puhekielestä ja oli hänelle siten vaikeaa. Luki-testissä ilmeni suomen kielen rakenteesta poikkeavia kirjoitusvirheitä ja lukemisen ymmärtämisessä selkeää vaikeutta. Hän myönsi käyttäytymisellään peittävän ”tyhmyyttään”, kuten itse asian ilmaisi.

Oppilailta itsellään voi olla myös ehdotuksia ongelmatilanteiden helpottamiseksi. Oppilas rohkaistuu kertomaan omista ideoistaan, mikäli kokee, että häntä kuunnellaan ja aidosti pyritään auttamaan. Mikäli ehdotukset ovat selkeästi epärealistisia, opettajan tehtävänä on keskustellen päästä molempia osapuolia tyydyttävään ratkaisuun. Kun molempia osapuolia tyydyttävä ratkaisu on löytynyt, tehdään sopimus koeajasta, jolloin sopimusta noudatetaan ja tilannetta seurataan. Sovitun ajan kuluttua kokoonnutaan uudelleen keskustelemaan, kuinka asiat ovat sujuneet ja tuleeko sopimukseen tehdä jotain muutoksia, jotta se toimisi paremmin.

Keskustelut vievät opettajan aikaa, mutta usein koulutyöskentelyssä näyttäytyvät ongelmat vievät vielä enemmän aikaa opetukselta. Mikäli oppilaat sitoutuvat sopimukseen, opettaja säästää paljon aikaa mm. kurinpidossa ja voi keskittyä paremmin opettamiseen.

Kun opettaja tekee sopimuksia oppilaan kanssa, hänen tulee ottaa yhteyttä kotiin ja keskustella tilanteesta huoltajien kanssa. Huoltajien mukaan ottamista sopimuksen tekemisessä tulee pohdita. On tilanteita, jolloin huoltajien on ehdottomasti oltava mukana keskusteluissa, mutta useissa tilanteissa on hyvä antaa oppilaalle vastuuta ja ainoastaan tiedottaa kotia sopimuksesta. Kodin kanssa tehtävä tiivis yhteistyö voi auttaa monimutkaisessa tilanteessa eteenpäin.

Mikäli tilanne ei helpotu edellä mainittujen tukitoimien jälkeen, opettajan on välitettävä huoli muille yhteistyötahoille. Koulun tasolla oppilashuoltoryhmä on seuraava luonnollinen taho, johon opettajan tulee ottaa yhteyttä. Oppilashuoltoryhmän ansiosta nuoren tilanteeseen saadaan mukaan moniammatillinen verkosto. Huolen ilmaiseminen, avun ja tuen pyytäminen ja vastaanottaminen sekä verkostoituminen eivät ole huonon ammattitaidon tai heikkouden merkki, vaan nimenomaan merkki hyvästä ammatillisuudesta! On todella tärkeää, että nuoren ongelmat tulevat useiden toimijoiden tietoisuuteen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Koulun tasolla voidaan tehdä jo monia peruskartoituksia niin hyvinvoinnin, oppimisen kuin sosiaalisenkin tilanteen osalta.

Kouluterveydenhuolto voi selvittää nuoren fyysistä ja psyykkistä vointia, erityisopettaja voi kartoittaa oppimisen taitoja ja tarvittaessa koulupsykologi voi tehdä psykologiset testit, joista selviää esimerkiksi oppimisvaikeudet. Kuraattori taas voi selvittää nuoren ja hänen lähipiirinsä hyvinvointia. Näiden kartoitusten perusteella voidaan lähteä laatimaan suunnitelmaa nuoren tukemiseksi. Tarvittaessa voidaan verkostoa laajentaa esim. sosiaalitoimeen ja nuorisopsykiatriaan. Nuorisopsykiatrian kautta voidaan tarvittaessa konsultoida myös sairaalakoulu koulunkäyntiin liittyvissä pulmatilanteissa.

Vuonna 2011 voimaan tulleen perusopetuslain muutoksen mukaan koulussa oppilaan tukitasoja on kolme: yleinen tuki, tehostettu tuki ja erityinen tuki. Kaikilla tukimuotoilla on käytettävissä kaikki tukimuodot lukuun ottamatta luokkamuotoista erityisopetusta.

Kaikki oppilaat ovat yleisen tuen piirissä, jollei muuta ole päätetty ja heille tarjotaan niitä tukimuotoja, joita he tarvitsevat. Pääsääntöisesti tukitoimet ovat väliaikaisia. Oppilaalle voidaan jo tässä vaiheessa tehdä oppimissuunnitelma, johon kirjataan tukimuodot.

Tehostettu tuki on tarkoitettu oppilaille, jotka tarvitsevat tukea säännöllisesti tai samanaikaisesti useita tukimuotoja. Oppilaan siirtyessä yleisestä tuesta tehostettuun tukeen tekee opettaja pedagogisen arvion ja oppilaalle laaditaan oppimissuunnitelma. Tehostettuun tukeen siirtymisestä päättää oppilashuolto.

Mikäli tehostettu tuki ei riitä, oppilaasta tulee laatia pedagoginen selvitys. Jos selvityksen jälkeen todetaan, että tehostettu tuki ei ole riittävä, tulee oppilas siirtää erityisen tuen piiriin. Siirrostä tehdään viranomaispäätös. Tämä tukimuoto on kaikkein laajin ja pitää sisällään mahdollisuuden oppiaineiden yksilöllistämiseen sekä luokkamuotoiseen erityisopetukseen. Oppilaan tuki suunnitellaan ja kirjataan tuolloin henkilökohtaiseen opetuksen järjestämistä koskevaan

suunnitelmaan (HOJKS). Erityisen tuen päätös tarkastetaan säännöllisesti, vähintään toisen vuosiluokan jälkeen ja ennen seitsemännelle vuosiluokalle siirtymistä.

Oppilas voi liikkua näiden tukimuotojen välillä tilanteen muuttuessa. Oppilaan edistymistä on seurattava ja arvioitava säännöllisesti.

Seuraavassa on esitelty esimerkinomaisesti Tuusulassa käytössä oleva tukipolku hieman muokattuna. Siinä kuvataan selkeästi vaiheittain tuen portailla liikkuminen. Kuviota voi käyttää muistilistana pohdittaessa oppilaan tukemista.

2.2.1. TUUSULAN TUKIPOLKU

Yleinen tuki

Yleinen tuki kuuluu kaikille. Kun havaitaan, että oppilaan opiskelu tarvitsee tukea, päätehtään tietoisesti muokata opetusta ja tukea oppilasta yhteistyössä huoltajien kanssa, tehdään nuoren koulunkäynnissä jotain toisin. Keinoina ovat mm. eriyttäminen, tukiopeutus ja matalan kynnyksen yhteydenpito huoltajiin, ohjauskeskustelut, osa-aikainen erityisopetus, avustajapalvelut sekä ohjaus- ja tukipalvelut mahdollisuuksien mukaan. Luokanopettaja, aineenopettaja tai erityisopettaja voi laatia oppimissuunnitelman jo tässä vaiheessa.

- 1. Oppilaalla huomataan tuen tarve.** Keskustelu oppilaan kanssa.
- 2. Kodin ja koulun välinen keskustelu**
- 3. Pedagogiset ratkaisut, tukikeskustelut, tukiopeutus, avustajapalvelut jne.**
Oppimissuunnitelma voidaan tehdä jo tässä vaiheessa.
- 4. Laaja-alainen erityisopetus, koulukuraattori, koululaisten tukihenkilö, kouluterveydenhoitaja, koulupsykologin konsultaatio tms.**
Yhteistyö oppilashuollon henkilöiden kanssa auttaa opettajaa oppilaan tukemisessa.
- 5. Pedagoginen arvio**
Pedagogisen arvion laatii luokanopettaja, luokanvalvoja tai aineenopettaja. Siinä kuvataan oppilaan oppimisen ja koulunkäynnin tilanne kokonaisuutena. Siitä lähetetään kopio huoltajille.
Pedagoginen arvio laaditaan tai päivitetään aina, kun oppilaan koulunkäynnissä tapahtuu muutoksia yleisen tuen vaiheessa.
- 6. Moniammatillinen oppilashuoltoryhmä**
Oppilashuoltoryhmä tekee päätöksen yleisen tuen jatkamisesta tai tehostetun tuen aloittamisesta pedagogisen arvion perusteella.

Tehostettu tuki

Tehostettua tukea annetaan silloin, kun yleinen tuki ei riitä. Tällöin tuen tarve on säännöllistä tai tarvitaan useita tukimuotoja samanaikaisesti. Tuki suunnitellaan kokonaisuutena. Nuoren koulunkäynnissä tehdään enemmän toisin. Huoltajien kanssa tehdään yh-

teistyötä. Tuen tavoitteena on ehkäistä ongelmien kasvamista, monimuotoistumista ja kasautumista.

Luokan kertaaminen on tehostettua tukea, ja siihen liittyy pedagogisen arvion ja oppimissuunnitelman laatiminen uutta lukuvuotta varten. Samoin perusopetuksen päättövaiheen JOPO -opiskelu on tehostettua tukea.

7. Oppimissuunnitelma

8. Pedagoginen selvitys

Pedagogisen selvityksen laatimisesta vastaa luokanopettaja tai luokanvalvoja. Pedagogisen selvityksen tekemiseen osallistuu moniammatillinen oppilashuoltoryhmä. Siinä kuvataan oppilaan oppimisen ja koulunkäynnin tilanne kokonaisuutena. Siitä lähetetään kopio huoltajille.

Pedagoginen selvitys laaditaan tai päivitetään aina, kun oppilaan koulunkäynnissä tapahtuu muutoksia tehostetun tuen vaiheessa.

9. Koulupsykologin, koulukuraattorin, kouluterveydenhoitajan tms. asiakkuus

10. Moniammatillinen oppilashuoltoryhmä

Oppilashuoltoryhmä käsittelee pedagogisen selvityksen ja esittää joko tehostetun tuen jatkamista tai erityisen tuen aloittamista.

Erityinen tuki

11. E-päätös ja HOJKS

Tuen aloittaminen edellyttää erityisen tuen päätöstä. Päätös on määräaikainen, ja sitä tarkistetaan ainakin 2. vuosiluokan jälkeen ja ennen 7. vuosiluokkaa. Päätöksen erityisen tuen aloittamisesta ja lopettamisesta tekee opetuspäällikkö pedagogisen selvityksen perusteella. Pedagoginen selvitys laaditaan aina, kun oppilaan koulunkäynnissä tapahtuu muutoksia erityisen tuen vaiheessa.

Erityisen tuen päätöstä varten oppilaan on täytynyt saada sekä yleistä että tehostettua tukea. Erityisen tuen vaiheessa kaikki tukimuodot ovat käytössä mahdollisuuksien mukaan. Huoltajien kanssa tehdään yhteistyötä. Tavoitteena on huolehtia oppilaan kasvusta ja oppimisesta niin, että hän saa perusopintonsa suoritettua ja kykenee löytämään itselleen sopivan jatko-opintopaikan.

Oppimisen tavoitteet määritellään henkilökohtaisessa opetuksen järjestämisestä koskevassa suunnitelmassa eli HOJKSissa, jonka luokanopettaja tai luokanvalvoja laatii yhdessä oppilaan ja huoltajan kanssa. E-päätöksessä päätettyjen yksilöllistettyjen oppimäärien tavoitteet laatii luokanopettaja tai aineenopettaja. Erityisopettaja voi osallistua HOJKSin laadintaan.

2.2.2. HUOMIOITA OPPIMISSUUNNITELMASTA

Oppimissuunnitelmassa kuvataan oppilaan oppimista ja etenemistä opinnoissa sekä sovitaan tarvittavista tukitoimista. Se voidaan laatia yhteistyössä oppilaan ja huoltajien kanssa osana

yleistä tukea ja se tulee laatia, mikäli oppilas on tehostetun tuen piirissä. Oppimissuunnitelma selkeyttää eri toimijoiden vastuita ja helpottaa oppilaan edistymisen seuraamista.

Joskus oppilaan suoriutuminen oppiaineesta voi olla hankalaa. Tämä voi johtua oppimisen vaikeuksista, psyykkisen tai fyysisen terveyden horjumisesta ja käyttäytymis- tai motivaatio-ongelmista. Oppilas voi kokea jonkun oppiaineen ylitsepääsemättömän vaikeaksi, jolloin motivaatio kyseisen aineen opiskeluun on hyvin heikko. Tämä puolestaan lisää hankaluuksia opiskelussa. Mikäli todetaan, että oppilaalla on kuitenkin kyvyt suorittaa kyseisen oppiaineen sisällöt yleisen oppimäärän mukaan, voidaan oppilaalle laatia oppimissuunnitelma, jossa oppiaineen sisältöä painotetaan niin, että oppilaan kanssa keskitytään keskeisimpään ainekseen. Tällöin oppilaan tulee olla tehostetun tuen piirissä. Painoalueet tulee kirjata oppimissuunnitelmaan selkeän yksiselitteisesti ja ne sovitaan yhdessä oppilaan ja huoltajien kanssa. Opetuksessa keskitytään sovittujen asioiden opettamiseen. Arviointi suoritetaan vertaamalla oppilaan osaamista yleisiin tavoitteisiin. Oppilas siis arvioidaan oppiaineen yleisten tavoitteiden mukaan, ja oppimissuunnitelmaan kirjataan, mitä arvosanaa oppimissuunnitelmaan kirjattujen sisältöjen hyvä osaaminen yleisten tavoitteiden mukaan vastaa. Oppimissuunnitelma tehdään etukäteen yhteistyössä oppilaan ja hänen huoltajiensa kanssa.

Tiettyjen oppiaineiden sisältöjen painottamisen hyöty on siinä, että se vähentää oppilaalta vaadittuja oppiainesisältöjä. Oppilas tietää itsekkin, ettei hänen tarvitse hallita kaikkea ja hän saa enemmän aikaa panostaa keskeisiin asioihin. Samalla myös ehkäistään tilannetta, jossa oppilas "rämpii" eteenpäin läpäisten kurssit niukasti hallitsematta oppiaineen keskeisimpiä asioita. Oppimissuunnitelmalla voi olla keskeinen rooli koulumotivaation lisäämisessä.

Käytännön opetustyön helpottamiseksi useilla oppikirjakustantajilla on olemassa "karsittuja" kirjoja, joita voidaan käyttää rinnakkain tavallisen oppikirjan kanssa. Tällöin oppilas, jolla on oppimissuunnitelma ja painotettu oppisisältö, voi helposti opiskella tavallisessa luokassa, vaikka hänen tavoitteensa on hallita keskeisimmät sisällöt.

Oppimissuunnitelman tekemiseen ja oppisisältöjen painottamiseen saa opetussuunnitelmasta hyvän avun. Opetussuunnitelmaan on kirjattu selkeästi oppiainekohtaiset tavoitteet vuosiluokittain. Lisäksi nivelvaiheisiin on kirjattu hyvän osaamisen kuvaukset sekä päättöarviointiin kriteerit arvosanalle 8. Näiden avulla voidaan tehdä oppimissuunnitelma, jossa tavoitteena on esimerkiksi arvosana 6.

Johan sählää kielten tunneilla. Hän saa tunnin aikana yleensä tehtyä vain muutamia yksittäisiä kohtia tehtävistään. Opettajasta tuntuu, että hän vain häiriköi, ei edes yritä opiskella kieltä. Opettajan mielestä Johan pystyisi parempaan, kun vain paneutuisi opiskeluun. Psykologin testauksessa ilmeni, että Johanilla on luki-vaikeus ja kielten opiskelu on hänelle hyvin työlästä sen vuoksi. Koulussa päädyttiin tekemään Johanille oppimissuunnitelma englantiin ja ruotsiin. Hän sai käyttää saman kirjasarjan "karsittuja" työkirjaversioita ja tavoitteli yleisopetuksen arvosanaa 6. Lisäksi hän sai tavoittaessa laaja-alaista erityisopetusta. Käyttäytymisen ongelmat ovat poistuneet ja Johan on oppinut molemmissa kielissä keskeisintä ainesta saavuttaen tavoitearvosanansa.

2.2.3. HUOMIOITA HOJKSISTA

Erityisen tuen piiriin siirretyille oppilaille on laadittava henkilökohtainen oppimisen järjestämistä koskeva suunnitelma. Tämä suunnitelma voi sisältää yhden tai useita yksilöllistettyjä oppiaineita tai kaikki oppiainetavoitteet voivat olla yleisopetuksen suunnitelman mukaisia.

HOJKS on käytännöllinen työväline opiskelun suunnittelussa ja arvioinnissa. Varsinkin yksilöllistettyjen oppiaineiden kohdalla tavoitteiden kirjaaminen ja osaamisen arviointi on hyvin oleellista. Yksilöllistettyjen oppiaineiden sisällöt tulee suunnitella - nimensä mukaisesti - yksilöllisesti oppilaan valmiuksien mukaan. Oppisisällöt eivät siis määräydy vuosiluokittain opetussuunnitelman tai oppikirjan sisällön mukaan, vaan opetus suunnitellaan jatkumoksi perustaidoista alkaen. Laadittaessa yksilöllistettyjen oppiaineiden tavoitteita on hyvin tärkeää tutustua oppilaan aiempiin HOJKSeihin kirjattuihin tavoitteisiin sekä suoritettuun arviointiin. Näistä asiakirjoista saa käsityksen siitä, mitä oppilas on aiemmin opiskellut ja kuinka hän on oppimansa sisältänyt. Myös asiantuntijalausunnat, erityisesti psykologin tutkimusten yhteenvedot, ovat tärkeää tietoa. Niistä opettaja saa keskeistä tietoa oppilaan kapasiteetista ja voi näin suunnitella oppilaan tasolle parhaiten sopivia oppimistavoitteita. Huoltajat ja yleensä nuori itsekin osaavat kuvata osaamisen tasoa, hankalia ja hyvin sujuvia asioita. Yhdistämällä näitä tietoja voidaan laatia HOJKSiin realistiset, oppilaan oppimista optimaalisesti palvelevat tavoitteet.

Mikäli opintojen edetessä huomataan, että HOJKSin tavoitteet eivät kaikesta huolimatta ole realistisia ja ettei oppilas kykene saavuttamaan niitä, tulee HOJKS päivittää välittömästi ja kirjata uudet tavoitteet. Tärkeää on, että oppilas hallitsee HOJKSiin kirjatut tavoitteet keskeisiltä osin.

Mikäli erityisopetukseen siirretty oppilas opiskelee yleisopetuksen oppimäärien mukaisesti, mutta hänellä on vaikeuksia suoriutua joissain oppiaineissa, voidaan HOJKSiin kirjata painotetut tavoitteet samalla tavoin kuin oppimissuunnitelmassa. HOJKS korvaa tuolloin oppimissuunnitelman, vaikka on sisällöllisesti samanlainen oppiaineen osalta. Tällöin arviointi suoritetaan yleisopetuksen tavoitteiden mukaisesti. Nuoren ja huoltajien on tiedettävä oppiaineiden sisältöjen muuttamisesta ja sen vaikutuksesta arviointiin sekä sitouduttava suunnitelmaan.

Julia opiskelee 8. luokalla luokkamuotoisessa erityisopetuksessa, jossa kaikilla oppilaille on yksilöllistettyjä oppiaineita. Luokassa opiskellaan kuitenkin oppiaineissa samassa tahdissa samoja sisältöjä, esim. matematiikassa 8. luokan e-kirjoista. Julialla on suuria vaikeuksia koulunkäynnissä. Hän ei ole motivoitunut opiskeluun ja häiritsee jatkuvasti oppitunneilla. Hän on myös niin alakuloinen, että on herättänyt huolta koko koulun henkilökunnassa. Kun Julian osaamisen todellista tasoa kartoitetaan, huomataan, että useissa keskeisissä oppiaineissa hänen osaamisen tasonsa vastaa 4. luokan oppisisältöjä. Luokassa opiskeltavat asiat ovat hänelle aivan liian vaativia, sillä hänellä ei ole perustaitoja, joihin nykyiset opiskeltavat asiat pohjautuivat. Julialle tehdään omaan osaamisen tasoon pohjautuva HOJKS, jossa tavoitteet ovat realistisia. Hän sitoutuu koulunkäyntiin ja tavoitteisiin, motivoituu saadessaan sopivan tasoisia tehtäviä ja koulunkäynti alkaa taas sujua.

Kartoitettaessa oppilaan osaamista ja suunniteltaessa HOJKSin tavoitteita voidaan useiden oppiaineiden kohdalla käyttää avuksi opetussuunnitelmaa. Useimmin vaikeuksia aiheuttaneet oppiaineet, kuten englanti, ruotsi ja matematiikka, omaksutaan kumulatiivisesti ja uusi tieto pohjautuu aiemmin opittuun. Opetussuunnitelmassa tietojen ja taitojen karttuminen on kuvattu hyvin luokkatasoittain. Selvittämällä oppilaan taitotaso suhteessa opetussuunnitelmaan voidaan suunnitella oppilaan opiskelua niin, että tämä saa mahdollisimman hyvän perustan tiedoilleen. Jos saadaan esimerkiksi selville, että oppilaan osaaminen englannissa vastaa 4. luokka-

laisen osaamista, voidaan lukuvuoden tavoitteet luoda 4.-5. luokkien sisältöjen pohjalta. Opetuksessa voi hyvin tuolloin käyttää hyväksi 4.-5. luokkien materiaalia.

Pohdittaessa oppiaineen yksilöllistämistarvetta on otettava huomioon, että yksilöllistäminen on äärimmäinen tukikeino. **Ennen oppiaineen yksilöllistämispäätöstä on varmistettava, että oppimissuunnitelma painoalueineen ei riitä oppilaan tueksi.**

Mikäli oppilas saavuttaa opinnoissaan tietyssä oppiaineessa yleisopetuksen opetussuunnitelman tavoitetason, hänen yksilöllistämisensä on tältä osin purettava.

Yksilöllistettyjen oppiaineiden "tähti" -merkinnät (*) todistuksessa eivät näy yhteisvalinnassa. Yksilölliseen opintojen ohjaukseen onkin panostettava niiden nuorten kohdalla, joilla on yksilöllistettyjä oppiaineita. On varmistettava, että he ovat hakeutumassa realistisiin jatkoopintoihin. Nuoren kanssa on myös sovittava, kuinka oleellinen informaatio siirretään toiselle asteelle. Nuori voi esimerkiksi syksyllä viedä viimeisimmän HOJKSinsa uuteen oppilaitokseen. Tällöin varmistetaan, että sopiva vaatimustaso on tiedossa toisella asteella opintoja suunniteltaessa.

2.2.4. VUOSILUOKKIIN SITOMATON OPETUS

Perusopetuslaki antaa mahdollisuuden oppilaan etenemiseen opinnoissaan oman opinto-ohjelman mukaisesti vuosiluokkiin jaetun oppimäärän sijaan. Vuosiluokkiin sitomaton opetus voi koskea koko koulua tai tiettyjä opetusryhmiä, jolloin oppilaineiden tavoitteet ja sisällöt kirjataan paikallisiin opetussuunnitelmiin opintokokonaisuuksina. Vuosiluokkiin sitomaton opetus voidaan suunnitella myös yksittäiselle oppilaalle, mikäli tämän opiskelu on vaikeutunut esimerkiksi sairauden vuoksi. Mahdollisuus edetä vuosiluokkiin sitomattomasti on oltava mainittu paikallisessa opetussuunnitelmassa. Lisäksi on tehtävä erillinen hallintopäätös kyseessä olevalle oppilaalle. Tällöin oppilaalle laaditaan oppimissuunnitelma, josta ilmenee etenemissuunnitelma sekä arvioinnin toteuttaminen. Kyseistä järjestelyä voidaan käyttää myös silloin, jos oppilas haluaa edetä muita nopeammin ja syvemmälle jossain tietyssä oppiaineessa.

Vuosiluokkiin sitomaton opetus antaa joustoa opintojen suorittamisessa silloin, kun tavallinen vuosiluokkiin sidottu opetus tuottaa oppilaalle vaikeuksia tai ei anna riittävää haastetta. Jos oppilaan koulunkäynnistä suoriutuminen esimerkiksi masennuksen vuoksi on heikentynyt, voidaan sopia osan oppiaineiden suorittamisesta kuluvana lukuvuonna ja loppujen suorittamisesta seuraavana vuonna. Tällöin oppilas voi opiskella "kevennetyllä lukujärjestyksellä" vointinsa mukaan. Oppilas ei jää luokalle eivätkä jo hyväksytysti suoritettujen opintojen raukea, jos hän ei saa suoritettua koko vuosiluokan opintojaan lukuvuoden loppuun mennessä. Tällainen järjestely ei parhaimmillaan vaadi erityisiä toimenpiteitä varsinaisessa opetuksessa, vaan oppilas opiskelee suunnitelmansa mukaiset opintokokonaisuudet oman ryhmänsä mukana.

Oppilaan kannalta järjestely on motivoiva, sillä hän tietää saavansa opiskelusta suoritukset ja näkee opintojensa edistymisen (vrt. luokan kertaaminen). Vuosiluokkiin sitomattoman opetuksen päätös kannattaa myös sellaisissa tilanteissa, joissa oppilas on pystynyt opiskelemaan lähes normaalisti esim. syyslukukauden ja vointi heikkenee kevätlukukauden aikana. Tällöin oppilas voi lähteä opiskelemaan uudelleen samaa luokka-astetta soveltuvien opintojen avulla ja mahdollisesti vaikka korottaa aiempia arvosanojaan. Koska oppilaalla on tällaisessa tilanteessa jo puolen

vuoden suoritukset olemassa, antaa järjestely mahdollisuuden kevyempään koulunkäyntiin ja sairaudesta toipumiseen. **Koulujen olisi suositeltavaa harkita aina vuosiluokkiin sitomattoman järjestelyn käyttöä silloin, kun nuoren terveydentilan heikkeneminen vaikuttaa kouluuoriutumiseen ja on vaara, että nuori jää luokalleen siksi, että oppilaan tiedoista ja taidoista ei ole kertynyt riittäviä näyttöjä.**

Mikäli yksittäiselle oppilaalle tehdään vuosiluokkiin sitomattoman opetuksen päätös, korostuu sekä suunniteltujen että jo suoritettujen opintojen kirjaamisen tärkeys. Oppilaalla tulee olla hyvin kirjattu suunnitelma opintojen etenemisestä sekä arvioinnista. Suunnitelmaa tulee päivittää opintojen edetessä ja aina oppilaan tilanteen muuttuessa. Ajan tasalla oleva oppimissuunnitelma varmistaa opintojen jouhevan etenemisen myös tilanteessa, jolloin henkilöstön vaihtuu. On otettava huomioon, että oppilaalla, jolla on vaikeuksia selvittää opinnoista sairauden vuoksi, voi tulla rajujakin vaihteluita jaksamisessaan. Kun suunnitelmaan on kirjattu selkeästi opintokokonaisuudet, tavoitteet ja seuranta, on tiedonkulku muuttuvissakin tilanteissa turvattu (kouluvaihdot, sairaalakoulujaksot, opettajanvaihdokset). Suunnitelman lisäksi on hyvä kerätä ja dokumentoida erilaista arviointitietoa ja oppilaan tuotoksia, esim. kokeita ja muita näyttöjä tehdystä työstä.

Vuosiluokkiin sitomattomasta opetuksesta on hyvä artikkeli opetushallituksen edu.fi -sivustolla.

http://www.edu.fi/perusopetus/perusopetuksen_oppilaan_arviointi/joustoa_oppilaan_arviointiin_vuosiluokkiin_sitomattoman_opiskelun_avulla

2.3. KONFLIKTIEN SELVITTELY

Nuori, jolla on vaikeuksia sosiaalisissa taidoissa, ajautuu usein konflikteihin tovereidensa kanssa. On hyvin tärkeää, että nämä konfliktit selvitetään aina. Selvittelyyn on liitettävä keskustelu siitä, kuinka seuraavalla kerralla tulisi toimia, jotta konfliktitilanteelta vältyttäisiin.

Konfliktien selvittelyssä on hyvä käyttää seuraavia selvittelyn kultaisia sääntöjä:

1. Älä jätä asiaa selvittelemättä
2. Älä jätä selvittelyä ensi viikkoon...
=> syy-seuraussuhde on tärkeä
3. Konflikteissa ensin osapuolet erikseen
=> Sopiminen vasta sitten, kun se on mahdollista
4. Paikalla ollut aikuinen selvittelee
=> Oppilaat eivät selvittele asioita ilman aikuisia!
=> Sopimiseen on päästävä, riita ei voi jäädä ilmaan
=> Sopimisen jälkeen on uusi alku eikä sovittuihin tilanteisiin enää palata!
5. Mitä haastavampi nuori, sitä tärkeämpää on luottamuksen rakentaminen!

Tutustu aiheeseen lisää [Kiva koulu -sivustolta \(www.kivakoulu.fi\)](http://www.kivakoulu.fi).

3. VAIKEUKSIA, JOTKA VAIKUTTAVAT KOULUTYÖHÖN

Nuorella voi olla erilaisia ongelmia, jotka heijastuvat koulutyöhön. Seuraavassa on kuvattu muutamaa yleisimmistä ongelmista. Tärkeätä on kuitenkin huomata, että ongelmat ovat monesti päällekkäisiä ja saattavat kasautua samoille nuorille. Voi olla hyvinkin haastavaa päästä selville, mistä nuoren tilanteessa on kyse. Tämän vuoksi on erityisen tärkeää, että opettaja pyytää muiden alojen asiantuntijoita yhteistyöhön, kun hän alkaa paneutua huolta herättäneen nuoren asioihin. Se, että toiset ammatti-ihmiset näkevät nuoren erilaisessa valossa, on rikkaus, jota opettajakin voi hyödyntää hahmottaessaan tilannetta. Hän pystyy käyttämään monipuolista tietoa tehokkaasti hyväkseen opetuksen järjestämistä suunniteltaessa. Missään tapauksessa ei ole kyse siitä, että psykologi tai joku muu taho tietäisi paremmin nuoren asiat. Yhdistämällä eri näkökulmat saadaan suunniteltua paras mahdollinen lähestymistapa ongelmiin.

3.1. KÄYTÖSHÄIRIÖT

Käytöshäiriöisillä nuorilla on yhteisiä piirteitä, kuten huono empatiakyky, toisten tekojen motiivien väärin tulkitseminen, kyvyttömyys kokea syyllisyyttä tai katumusta, huono itsetunto (naamioituna koveroolin taakse), huono pettymyksen sietokyky sekä impulssikontrolli ja vaikeuksia sosiaalisissa suhteissa. Käytöshäiriön ohessa usein on havaittavissa muita häiriöitä, kuten tarkkaavaisuus-, päihde-, mieliala- tai ahdistuneisuushäiriö. Tytöillä on myös syömishäiriöitä. (Lehto-Salo, Marttunen 2006)

Käytöshäiriöltä suojaavina tekijöinä pidetään seuraavia asioita: hyvä älyllinen lähtökohta, "helppo" temperamentti, sosiaalisuus, kyky luoda ikätasoisia kaverisuhteita, yksi merkittävä aikuinen lapsen elämässä, hyvä koulussa selviytyminen, harrastukset ja lapsen kykyjä tukevat elinolot. (Lehto-Salo, Marttunen 2006)

Käytöshäiriön hoidossa tärkeänä pidetään arkielämän vakiinnuttamista. Koulun osalta se tarkoittaa säännöllistä koulunkäyntiä, sopivaa oppimisympäristöä sekä realistisia oppimistavoitteita. Käytöshäiriönuoren ennuste paranee merkittävästi, mikäli hän suorittaa oppivelvollisuuden ja jatko-opinnot. (Lehto-Salo, Marttunen 2006)

Sinkkonen (2007) sanoo, että pelkästään kielihäiriöisistä nuorista noin puolella on myös jonkinlaisia psyykkisiä ongelmia. Vastaavasti lastenpsykiatrian avopotilaista 40 %:lla on myös kielenkehityksen tai kommunikaation häiriö. Käytöshäiriöillä ja kielellisen päättelyn vaikeuksilla on yhtenevyyttä. Heikot kielelliset kyvyt ovat tyypillisesti yhteydessä vaikeisiin käytöshäiriöihin. Näillä nuorilla on myös todettu eniten neuropsykologisia ongelmia (esim. ADHD).

Greene (2009) esittää tulistuvan lapsen ongelman olevan taitojen puutteessa. Hän on sitä mieltä, että opettelemalla taitoja voidaan haastavaa käyttäytymistä vähentää parhaiten. Opettajan on hyvä pohtia myös tätä näkökulmaa; oppilaat, jotka joutuvat usein ongelmiin eivät tee sitä tahallaan, vaan he eivät osaa toimia tilanteen vaatimalla tavalla. Opettajan tehtävänä onkin mieluummin toimia taitojen opettajana kuin kurin ylläpitäjänä ja rangaistuksien jakajana.

Käytöshäiriönuorten kanssa työskennellessä opettaja joutuu usein ottamaan vastaan paljon nuorten pahaa oloa. Opettaja toimii kohteena, johon oppilaat purkavat tunteensa. Opettajan on kyettävä ottamaan vastaan purkaukset ja palauttamaan tunteita takaisin oppilaalle sellaisessa muodossa, että tämä kykenee niitä käsittelemään. **Vaikka opettaja ottaa vastaan ikäviä tunteita ja sanottaa niitä oppilaalle, hänen ei tule hyväksyä huonoa käytöstä.** Käyttäytymistä tulee koko ajan ohjata kohti hyväksyttävää.

Käytöshäiriöisen nuoren kohtaamisessa olisi hyvä muistaa seuraava:

- *Arvosta nuorta. Vaikka nuoren käyttäytyminen herättää negatiivisia tunteita, hän on ainutlaatuinen yksilö.*
- *Mikäli työskentelet jatkuvasti käytöshäiriöitä omaavien nuorten kanssa, luo itsellesi tapa purkaa tilanteita kestävästi. Toimit nuorten pahan olon säiliönä ja säiliönkin on saatava tyhjentyä, jotta voisi taas täytyä sisällön läikkymättä yli. Työnohjaus tai työparityöskentely voivat auttaa. Älä jää yksin!*
- *Luo oppilaan ympärille verkosto: koti, koulu, hoito tai kuntoutus ja muut nuoren kanssa säännöllisesti työskentelevät.*
- *Näe vaivaa saadaksesi kaikki tahot tekemään yhteistyötä samansuuntaisesti. Nuoren ympärillä olevien aikuisten on vedettävä yhtä köyttä!*
- *Verkoston on hyvä kokoontua säännöllisesti tarpeeksi usein seuratakseen tilanteen kehittymistä. Seuraava tapaamisajankohta on nuorellakin tiedossa. Vältä kriisipalavereita, mutta jos tarpeen, järjestä palaveri pian kriisin jälkeen.*
- *Luo turvalliset rutiinit. Nuoren tulee tietää, mitä häneltä odotetaan, ja hänen pitää olla "ajan tasalla".*
- *Käytöshäiriöiden ohjaamisessa toistoja tarvitaan hyvin paljon. Muutokset tulevat pienin askelin.*
- *Huomioi positiiviset muutokset, anna niistä palautetta. Kehuminen ei tee ylpeäksi!*
- *Käytöshäiriöisen nuoren itsetunto on usein heikko. Vahvista sitä ja tarjoa onnistumisen elämyksiä.*
- *Etsi nuoren vahvuuksia ja tue niitä.*
- *Kun moimit, moiti nuoren käytöstä, älä nuorta!*
- *Syy-seuraussuhteen tulee olla hyvin selvä ja tilanteiden purkamisessa varmistettava, että nuori ymmärtää, mistä rangaistus johtuu. Hänen kanssaan on myös käytävä läpi, kuinka vastaavassa tilanteessa seuraavalla kerralla tulisi toimia.*
- *Älä koskaan nolaa nuorta! Käyttäytymisellään oirehtivan nuoren itsetunto voi olla hyvin heikko, vaikka hänen käyttäytymisensä olisikin ylitsevuotavan itsevarman oloista.*
- *Rangaistuksien on oltava kohtuullisia ja ne on vaihdettava toisiin, mikäli ne eivät toimi.*
- *Konkreettinen palkkio positiivisesta käyttäytymisestä motivoi.*
- *Koululla tulee olla yhtenäinen linja käyttäytymisen suhteen. Kaikki aikuiset toimivat samansuuntaisesti.*
- *Yleensä vanhemmat tarvitsevat tukea kasvatustyössään. Pyri tiiviiseen yhteistyöhön syyttelevän asenteen sijaan.*
- *Nuorella on usein pitkältä ajalta hyvin negatiivisia kokemuksia koulumaailmasta ja hän voi suhtautua epäilevästi opettajiin. Anna nuorelle ja muutokselle aikaa, osoita käyttäytymiselläsi, että sinuun voi luottaa!*
- *Rakenna luottamusta johdonmukaisesti.*

3.2. PELOT, AHDISTUNEISUUS

Ahdistuneisuus voi näyttäytyä koulussa poissaolojen lisääntymisenä, epämääräisinä ja toistuvina somaattisina oireina (vatsa-, lihas- ja päänsäryt) tai vaikeutena selvitä tehtävistä tai toimunnoista kohtuullisessa ajassa. Usein nuori pyrkii välttämään tilanteita, jotka hän kokee ahdistavina. Tällaisia koulussa näkyviä tilanteita voi olla luokassa ääneen vastaaminen, esitelmien pitäminen, suljetussa tilassa oleminen tai bussissa matkustaminen. Toinen tapa hallita ahdistuneisuutta on turvakäyttäytyminen, jolloin esim. sosiaalisia tilanteita pelkäävä nuori puhuu hyvin hiljaa ja epäselvästi tai välttää katsekontaktia. (Ranta 2006)

Koulupoissaoloihin on puututtava nopeasti. Jos poissaolo kestää yli viikon, joudutaan helposti vaikeasti hoidettavaan tilanteeseen. Tilannetta pyritään purkamaan asteittain aloittamalla helpotetuista vaatimuksista ja etenemällä ahdistusta herättäviin tilanteisiin. Tavoitteena on normaali koulunkäynti. (Ranta 2006)

Ahdistuneen tai pelokkaan nuoren kohtaamisessa olisi hyvä muistaa seuraava:

- Kun huomaat oppilaan pelkäävän, ota asia puheeksi.
- Ota yhteys kotiin ja terveydenhoitajaan.
- Erot pelko ja ahdistus ujoudesta, joka on temperamenttipiirre.
- Kysy, kiusataanko nuorta koulussa.
- Kysy oppilaalta, voitko jotenkin helpottaa tilannetta.
- Tee tarvittaessa helpotuksia vaatimuksiin yhdessä nuoren ja kodin kanssa sopien.
- Laatikaa yhteistyössä suunnitelma, kuinka palataan tavalliseen koulunkäyntiin.
- Vakuuttelu, ettei tilanteessa ole mitään pelättävää, ei auta. MUTTA pienikin apu voi olla ratkaiseva!

3.3. ITSETUHOINEN KÄYTTÄYTYMINEN

Itsetuhoinen käyttäytyminen voi olla epäsuoraa tai suoraa. Epäsuorasta itsetuhokäyttäytymisestä puhutaan, kun nuori ottaa käyttäytymisessään suuria riskejä ilman tietoista itsetuhoajattelua. Tämä voi näyttäytyä kohtuuttomana päihteiden käyttönä, holtittomana liikennekäyttäytymisenä tai vakavan sairauden hoitamisen laiminlyömisinä (Marttunen 2006). Tyttöillä holtiton seksuaalikäyttäytyminen voidaan myös nähdä itsetuhoisuutena. Suoralla itsetuhokäyttäytymisellä tarkoitetaan itsemurha-ajatuksia, -yrityksiä ja itsemurhia.

Itsemurha-ajatukset ovat yllättävänkin yleisiä. Ohimenevinä ajatuksina, ilman suunnitelmaa, ne kertovat enemmän nuoren kokemasta keinottomuudesta tietystä tilanteesta. **Mikäli ajatukset ovat toistuvia, sisältävät halun kuolla tai sisältävät itsemurhasuunnitelman, on tilanne vakava.** Nuoren itsemurha-ajatukset on aina otettava vakavasti. "Se joka puhuu, ei tee" -uskomus ei pidä paikkaansa! (Marttunen 2006) Mikäli koulun aikuisen tietoisuuteen tulee itsetuhopuheita, niihin on puututtava ja nuorta jututettava. **Puheeksi ottaminen ei lisää teon todennäköisyyttä, vaan saattaa helpottaa nuoren tilannetta.** Tarvittaessa nuori on ohjattava terveydenhuollon piiriin arvioitavaksi.

Viiltely on itsetuhoista käyttäytymistä, jonka jäljet näkyvät koulussa. Viiltelyllä nuori pyrkii usein helpottamaan psyykkistä pahaa oloaan ja kontrolloimaan sietämättömiä tunteitaan. Vaikka viiltely voi näyttää manipuloivalta toiminnalta ja herättää ärsyyntymistä ympäristössä, on kyse kyvyttömyydestä hallita pahaa oloa muilla keinoin. Siksi viiltelyyn on suhtauduttava vakavasti. (Marttunen 2006)

Marttunen (2006) mukaan koulu voi olla mukana itsemurhien ehkäisyssä mm. järjestämällä nuoren itsetunnon kohottamiseen ja ongelmanratkaisutaitojen lisäämiseen tähtääviä kursseja.

Itsetuhoisesti käyttäytyvän nuoren kohtaamisessa olisi hyvä muistaa seuraava:

- Ota tilanne tosissaan. Kysele lisää, tuo esille painokkaasti, ettei uhkaus ole leikin asia.
- Vie tieto välittömästi eteenpäin terveydenhoitajalle, kuraattorille, rehtorille tai muulle koulun aikuiselle.
- Jatkotoimenpiteet on harkittava uhkauksen vakavuuden mukaan.
- Opettaja ei voi luvata pitää salaisuutena asiaa, vaikka oppilas niin pyytäisikin.

3.4. MIELIALAN VAIHTELUT

Nuoruuteen kuuluu mielialan vaihtelut: välillä nuori tuntee olevansa hyvin masentunut, välillä taas elämä hymyilee. Tällöin mielialan vaihtelut eivät vaikuta nuoren toimintakykyyn eivätkä ole pitkäkestoisia. Nuoren mielialasta on syytä huolestua, mikäli hän on pitkän jakson passiivinen, vetäytyy kaverisuhteista, menettää elämänilon ja luopuu itselle aiemmin tärkeistä asioista, kuten harrastuksista (Korhonen, Marttunen 2006). Masentuneisuus voi näyttäytyä alakuloisuuden ja itkuisuuden lisäksi myös aiemmasta poikkeavana ärtymyksenä, kireytenä ja vihaisuutena sekä koulussa keskittymisvaikeuksina (Korhonen, Marttunen 2006).

Masentuneisuus voi näkyä keskittymisvaikeuksina, ärtyneisyytenä, yleisenä kireytenä, sähläyksenä, unohteluina tai pinnauksena. Opettajan on nuoren toimintakyvyn laskiessa otettava huomioon, että syynä voi olla mielialan lasku. Mikäli nuori on masentunut, kyseessä ei ole laiskuus ja opetuksessa on mietittävä tarpeellisia tukitoimia. Opettajan ei kuitenkaan tule tehdä johtopäätöksiä nuoren käytöksen perusteella, vaan ohjata nuori eteenpäin ja tukitoimet on suunniteltava yhteistyössä kodin ja mahdollisen hoitotahon kanssa.

Masentuneen nuoren kohtaamisessa olisi hyvä muistaa seuraava:

- Ota asia puheeksi. Älä kuitenkaan diagnosoi.
- Rohkaise nuorta ottamaan yhteyttä terveydenhoitajaan tai kuraattoriin. Tarjoudu tueksi.
- Mikäli toimintakyky on laskenut huomattavasti, opintojen tavoitteiden laskeminen hetkelisest esim. oppimissuunnitelman avulla voi helpottaa nuoren kokonaistilannetta.

3.5. TARKKAAVUUDEN JA KESKITTYMISEN HANKALUUDET

Tarkkaavaisuushäiriöiden keskeisiä piirteitä ovat tarkkaamattomuus, yliaktiivisuus tai impulsiivisuus. Hyvin keskeisessä osassa on myös perinnöllisyys. Keskushermostossa on havaittavissa toiminnan poikkeavuutta. Tarkkaavuushäiriöön liittyy hyvin usein myös muita häiriöitä, esim. oppimisvaikeuksia, käytös-, mieliala- ja ahdistuneisuushäiriöitä sekä päihdehäiriöitä.

Aiemmin tarkkaavaisuushäiriön ajateltiin häviävän iän myötä, mutta nykytietämyksen valossa näyttää siltä, että oireet muuttavat muotoaan, mutta ongelma ei poistu. Koulunkäyntiongelmien kärjistyvät usein juuri nuoruusiässä koulun vaatimusten kasvun myötä. **Tarkkaavaisuushäiriöiselle nuorelle siirtyminen yläkouluun on haasteellinen, sillä vaatimukset itsenäisestä opiskelusta lisääntyvät.** Lisäksi aineenopettajajärjestelmä, luokkatilojen vaihtuminen aineen mukaan ja vaihtuvat opetusryhmät ovat haasteellisia. Seuraava haastava nivelvaihe on siirtyminen toiselle asteelle. (Närhi 2006) Siirtymävaiheissa tulisikin koulunkäyntiin kiinnittää erityistä huomiota ja suunnitella riittävät tukitoimet. Tarkkaavaisuushäiriöinen nuori tarvitsee erityistä tukea ammatinvalintaan.

Koulunkäyntiin sisältyvissä vapaammissa tilanteissa (välitunnit, juhlat ym.) voi tarkkaavaisuushäiriöiselle nuorelle tulla hankaluuksia. Tällaiset haastavammat tilanteet tulisi tunnistaa etukäteen ja nuoren kanssa käydä läpi, mitä tilanteessa tapahtuu ja mitä häneltä odotetaan. Nämä nuoret joutuvat usein hankaluuksiin sen vuoksi, etteivät hahmota kokonaistilannetta. Voi olla, että tilanteet näyttävät nuoren silmissä hyvin erilaisina kuin muiden läsnäolijoiden.

Kimmo on naulakolla riisumassa ulkotakkiaan. Yhtäkkiä hänet tönäistään nurin. Kimmo kääntyy ja näkee takanaan Paulin. Kimmo lyö Paulia, koska Pauli kaatoi hänet. Vieressä ollut opettaja joutui pitkään vakuuttelemaan Kimmolle, että kyseessä oli vahinko; Pauli oli kompastunut kengännauhoihinsa ja sen vuoksi tönäissyt Kimmoa.

Tarkkaavaisuushäiriöisen nuoren kohtaamisessa olisi hyvä muistaa seuraava::

- Käskyjä kieltojen sijaan. Sano toivottava käyttäytyminen kiellon sijaan: "Kävele!" ei "Älä juokse!"
- Selkeät rutiinit, jäsennelty opiskelu ja tilanteiden ennakoitavuus helpottavat keskittymistä. Mm. aineenopettajasysteemi ja jaksojärjestelmä yläkouluissa ovat monelle hankalia. Näihin on kiinnitettävä huomiota.
- Nuorella on koulussa yksi pysyvä aikuinen, joka on tilanteen tasalla ja johon nuori voi ongelmatilanteissa turvautua.
- Poista ympäristöstä turhat ärsykkeet.
- Pidä oppitunnin kuluessa pieniä taukoja, tuo opiskeluun vaihtelevuutta.
- Opetta oppilaalle oppimisstrategioita.
- Selvitä ongelmatilanteet. Varmista, että nuori on ymmärtänyt tapahtuman.
- Pieni motorinen liike voi auttaa keskittymään, sitä ei kannata kieltää. Toiminta on sen sijaan suunnattava sellaiseen, mikä ei häiritse ympäristöä.
- Interaktiivisuus tuntityöskentelyssä auttaa keskittymään.
- Nuori ei sählää "tahallaan", joten syyllistävästä moittimisesta ei ole apua.
- Sopikaa yhdessä keskittymistä auttavista toimenpiteistä.
- Nuori, jolla on tarkkaavaisuuden ongelmia, tarvitsee paljon tukea itsetunnon kehittämisessä. Opettajan on tärkeää tuoda vahvuuksia esille.

3.6. OPPIMISVAIKEUDET

Oppimisvaikeudet näyttäytyvät koulussa hyvin laaja-alaisena ilmiönä. Joskus ne saattavat peittyä häiritsevän käyttäytymisen alle niin hyvin, että vasta murrosiässä psykologisissa tutkimuksissa huomataan merkittäviä vaikeuksia. Koulussa tulisikin aina käyttäytymisen ongelmien yhteydessä selvittää myös oppimiseen liittyvät seikat. Peruskartoituksen voi tehdä erityisopettaja, laajempia tutkimuksia tekee koulupsykologi. Heiltä saa myös neuvoja käytännön tunteilanteisiin.

Oppimisvaikeudet voidaan jaotella kielellisiin erityisvaikeuksiin, hahmotusvaikeuksiin, tarkkaavaisuuden ja toiminnan ohjauksen vaikeuksiin sekä motorisiin erityisvaikeuksiin (<http://www.dipoli.tkk.fi/ok/p/erilaisetoppijat/oppimisvaikeudet/index.html>). Oppimisvaikeuksilla tarkoitetaan erityisvaikeutta, joka on epäsuhdassa yleiseen kyky-, kehitys- tai ikätasoon. Oppimisvaikeuksien yleisyydestä esitetään erilaisia arvioita, joissakin lähteissä arvioidaan jopa 20 % suomalaisista olevan oppimisvaikeutta. Tavallisessa kahdenkymmenen oppilaan luokassa voi olla siis useita oppilaita, joissa on oppimisen vaikeutta. Erilaiset vaikeudet näyttäytyvät eri oppiaineissa eri tavoin.

Opettaja voi muokata opetustaan erilaisia oppijoita huomioivaan suutaan huolimatta siitä, onko hänen luokassaan oppilaita, joilla on diagnosoitu oppimisvaikeus.

Seuraavassa lukineuvolan ohjelista asioista, joita on hyvä huomioida opetuksessa:

- Opetta opiskelutekniikkaa ja ohjaa opinnoissa.
- Keskustele oppilaasi kanssa: miettikää yhdessä oppilaan ominta tapaa oppia uutta.
- Huomioi, että oppilaalla on usein todella huonoja opiskelukokemuksia taustallaan.
- Anna aikaa.
- Älä pakota lukemaan ääneen yksin.
- Iso fonttikoko (vähintään 12 ja Arial tai Times New Roman), lyhyet rivit, kapeat palstat auttavat lukemista
- Musta teksti valkoisella paperilla voi olla rauhaton, jos rivit hyppivät. Kokeile samaa tekstiä esim. vaaleankeltaisella tai vaaleanvihreällä paperilla.
- Kuuntelu ja muistiinpanot eri aikaan.
- Kun kirjoitat taululle, älä puhu samalla: moni haluaa nähdä suun liikkeit.
- Ei taululta tai piirtoheittimeltä kopiointia.
- Taulutussin väri saattaa vaikuttaa: ei liian vaaleita värejä.
- Ei liikaa muistettavaa kerralla.
- Jos kirjoittaminen on työlästä, anna materiaali ja pääkohdat etukäteen.

(lähde: http://www.lukineuvola.fi/tietopankki/mitaonoppimisvaikeus_html)

Oppimisvaikeuksia omaavan oppilaan kohtaamisessa olisi hyvä muistaa seurava:

- Käytä mahdollisimman selkeätä materiaalia. Huomaa, ettei oppikirjan sisältö ole sama kuin opetussuunnitelman sisältö. Tarkastele oppikirjan sisältöä suhteessa opetussuunnitelmaan ja luo opetuksen sisältö sen pohjalta.
- Mikäli vaikeudet ovat suuria, suunnittele oppilaan opiskelu oppimissuunnitelman avulla.
- Selkeä oppitunnin rakenne helpottaa opittavaan asiaan paneutumista.
- Kysy ja varmista asian ymmärrys.
- Kiinnitä huomiota opetustyyliin.
- Käytä hyväksesi kaikkia havaintokanavia.
- Tiivistä tärkein, painota sitä ja kerta.
- Anna mahdollisuus kysyä, keskustella.
- Anna mahdollisuus vaihtoehtoiseen materiaaliin, esim. äänikirjat.
- Anna mahdollisuus vaihtoehtoisin kokeisiin, esim. suullisiin.
- Varmista mahdollisuus monipuoliseen osaamisen näyttöön.
- Kysy vinkkejä opetukseen erityisopettajalta sekä nuorelta itseltään. Myös huoltajat ovat ehkä huomanneet hyviä keinoja arjen helpottamiseksi. Selvitä, voiko niitä käyttää hyväksi myös koulutyössä.

3.7. TOIMINNANOHJAUKSEN VAIKEUDET

Nuoruusiässä aivot toimivat useilta osin vielä lapsuudessa kehittyneiden, ns. alempien aivoaluiden varassa, joita tarvitaan ihmislajin selviytymiseen. On tärkeää, että ihminen pystyy jo pieninä tekemään refleksinomaisen nopeita, usein itsekeskeisiä "taistele-pakene" -päätöksiä uhkaavissa tilanteissa. Sen sijaan harkitsevuutta vaativista korkeimmista toiminnoista, kuten ajattelun ja tunteiden säätelystä, vastaavat otsalohkot eivät vielä toimi aikuisen tavoin. Nykyään tiedetäänkin, että nämä aivojen osat kehittyvät voimakkaasti vielä 25 ikävuoteen saakka.

Näitä aivojen viimeisenä kehittyviä, sääteleviä järjestelmiä kutsutaan toiminnanohjausjärjestelmäksi. Kyseessä ovat prosessit, jotka ikään kuin johtavat kaikkea muuta kognitiivista toimintaa, kuten muistia, ajattelua ja oppimista. Kun tämä kehitys on kesken, saattaa olla, että oman tekemisen suunnittelu, arviointi tai suunnitelmien joustava muuttaminen ei aina tunnu helpolta. Myös keskittyminen voi olla ajoittain hankalaa, samoin kuin monimutkaisten ongelmien jäsentäminen ja pohtiminen. Turhautumisen sietokyky on yleensä heikompi kuin aikuisella, mikä voi näkyä lyhytjännitteisyytenä ja ärtyneisyytenä. Ylipäätään tunteiden säätely on vielä vaikeaa, joten tunnekuohut voivat syntyä näennäisesti pienistäkin syistä ja yllättää voimakkuudellaan. Nuoren reaktiot ja ratkaisut saattavatkin aikuisista tuntua impulsiivisilta tai hallitsemattomilta. Kyseessä on kuitenkin kehitykseen liittyvä ilmiö, joka useimmiten menee ohi, kun aivojen säätelyjärjestelmät alkavat toimia tehokkaammin.

Opettajan mukaan Tuomas häslää tunneilla. Hän ei tunnu pääsevän tehtävien alkuun. Oppitunneista suurin osa kuluu kaikkeen muuhun kuin opiskeluun. Lopputunnista Tuomas vihdoinkin alkaa tehdä tehtäviään. Tuomaksen on erittäin vaikeata vaihtaa työskentelytapaansa toiseen kesken tunnin. Tasaisin väliajoin hän huutelee: "Mitä piti tehdä?" tai "Miten tää tehdään?", vaikka asia on juuri opetettu yhteisesti. Tehtävissä on paljon huolimattomuusvirheitä, joita hän ei korjaa, kun tehtäviä tarkistetaan yhteisesti taululla

Lapsuudessa vanhemmat tukevat toiminnanohjauksen kehitystä ohjaamalla itse aktiivisesti lapsen toimintaa. Aluksi asioita täytyy suunnitella ja tehdä lapsen puolesta, kunnes hän oppii vähitellen, neuvojen ja kovan harjoittelun tuloksena esimerkiksi sitomaan kengännauhansa aivan itse. Nuoruudessa kehitys tapahtuu abstraktimmalla tasolla, mutta yhä edelleen harjoitus on ainoa keino oppia – myös toiminnanohjausta ja itsesääätelyä. Siten monet kömpelöt ja aikuisten näkökulmasta turhatkin kokeilut ovat tärkeä vaihe toiminnanohjauksen kehityksessä. Läheisten tulisi tarjota tässä vaiheessa turvallinen ympäristö, jossa opetella itsenäistä ongelmanratkaisua, suunnitelmallisuutta ja itsereflektiota. Perustelevat keskustelut ja näkökulmia laajentavat pohdinnat kehittävät nuoren kykyä oivaltaa syy-yhteyksiä ja ottaa vähitellen vastuuta oman elämänsä suhteen. (Sylwester 2007)

Toiminnanohjauksella tarkoitetaan nuoren kykyä säädellä toimintaansa tilanteen vaatimusten mukaisesti. Toiminnanohjauksen **osa-alueita ovat aloitteellisuus, käyttäytymisen ehkäisy, vaihtaminen, suunnittelu, organisointikyky, itsetarkkailu, tunteiden säätely ja työmuisti.**

Osa-alue	Määrittely	Vaikeuksien ilmeneminen
Aloitteellisuus	Tehtävän tai toiminnan aloittaminen	Vaikeus päästä alkuun tehtävissä, aloitekyvyttömyys
Käyttäytymisen ehkäisy (inhibitio)	Kyky olla toimimatta impulsien johdattamana tai oman käyttäytymisen lopettaminen tilanteen niin vaatiessa	Toimii ajattelematta, vaikeuksia "saada jarruja päälle" käyttäytymisessään
Vaihtaminen	Kyky joustavasti ja tilanteen vaatimusten mukaisesti vaihtaa tilanteesta tai toimintatavasta toiseen	Juuttuu toimintatapaan, vaikeuksia vaihtaa puheenaihetta, vaikeuksia siirtymätilanteissa
Suunnittelu	Kyky ennakoida, asettaa päämääriä ja välitavoitteita	Toimii suunnittelematta, tehtävien aloittaminen jää liian myöhäiseksi
Organisointikyky	Kyky toimia ja tehdä tehtäviä järjestelmällisesti, kyky jäsentää tehtäviä ja tilanteita	On hajanainen, epäjärjestelmällinen, tehtäviä tehdessään, ylikuormittuu helposti laajojen tehtävien edessä
Itsetarkkailu	Kyky arvioida omaa toimintaansa suhteessa päämäärään	Ei tarkista tehtäviään, ei tiedosta omaa käyttäytymistään ja sen vaikutusta toisiin.
Tunteiden säätely	Kyky säädellä omia tunnereaktioitaan suhteessa tilanteen vaatimukseen ja ärsykkeeseen	Hermostuu helposti, räjähtelee, pienetkin ärsykkeet aiheuttavat suhteettoman suuren reaktion.
Työmuisti	Kyky pitää tehtävän kannalta olennainen informaatio mielessä	Tehdessään jotain unohtaa, mitä on tekemässä, tekeminen hajoaa.

Kuva 4. Toiminnan ohjauksen osa-alueet. (Närhi 2006, viittaa Giolaan)

Koulutyöskentelyä helpottaa tehtävien lisätty jäsentäminen sekä systemaattiset käyttäytymisen arviointimenetelmät sekä niihin liitetty käyttäytymisestä annettava palaute (Närhi 2006).

Toiminnanohjauksen vaikeudet näkyvät selkeästi koulutyöskentelyssä. **Mikäli oppilaalla on suuria vaikeuksia päästä työskentelyssään alkuun, vaihtaa tehtävätyypistä toiseen, suunnitella toimintaansa tai työskennellä suunnitelmansa pohjalta, on hyvä selvittää tilannetta edelleen.** Asiasta voi puhua koulun erityisopettajalle.

Toiminnanohjauksen vaikeuksissa oppimisstrategioita pitää opettaa oppilaalle kädestä pitäen. Apuna voi käyttää seuraavaa menetelmää:

Ongelmatilanne, esim. matematiikan sanallinen tehtävä.

1. Opettaja puhuu ääneen toimintastrategian suorittaessaan tehtävän, oppilas seuraa vieressä.
2. Opettaja puhuu, oppilas tekee tehtävän.
3. Oppilas suorittaa saman tehtävän puhuen itse ääneen.
4. Oppilas suorittaa tehtävän "puhuen" ohjeet mielessään.

Oppilaalle voi myös tarjota apukysymyslistan, jonka avulla hän suoriutuu tehtävistään. Lista voi olla oppilaan pulpetilla näkyvillä jatkuvasti ja esimerkiksi seuraavanlainen:

1. Mikä on tehtävä?
2. Miten suoritan tehtävän?
3. Käy töihin!
4. Teinkö kuten suunnittelin?
5. Mikä on lopputulos? Onko vastaus mahdollinen?
6. Mitkä seikat vaikuttivat lopputulokseen?

Toiminnanohjauksellisia vaikeuksia omaavan nuoren kohtaamisessa olisi hyvä muistaa seuraava:

- Koska nuoren aivojen kehitys on kesken, hankaluuksia toiminnanohjauksessa on useilla. Näitä taitoja voi ja pitääkin harjoitella!
- Selkeät rakenteet helpottavat oppimista.
- Tunnin aluksi on hyvä kertoa, mitä tunnilla tullaan tekemään.
- Keskeiset asiat esille tiivistetysti, kertausta.

3.8. SOSIAALISTEN TAITOJEN VAIKEUDET

Sosiaaliset taidot määritellään "sosiaalisesti hyväksyttäväksi opitukseksi käyttäytymiseksi, joka luo edellytyksiä ihmisen rakentavaan vuorovaikutukseen toisten kanssa. Käyttäytyminen tuottaa positiivisia tuloksia ja auttaa välttämään negatiivisia seurauksia. Sosiaaliin taitoihin kuuluvat tietyt vuorovaikutustaidot, joista sosiaalisesti taitava henkilö suoriutuu onnistuneesti." (Kauppila, 2000)

Koulussa oppilaalta vaaditaan paljon sosiaalisen kanssakäymisen taitoja, ja niiden puute voi johtaa suuriin vaikeuksiin koulunkäynnissä. Toisaalta koulu on erittäin hyvä paikka harjoitella sosiaalisia taitoja sekä ikätovereiden että aikuisten kanssa. Opettajalla on hyvät mahdollisuudet olla mukana ohjaamassa taitojen kehittämisessä.

Useiden sosiaalisten taitojen kehittyminen vaatii paljon aikaa ja vaivaa. Mallioppiminen, vanhempien ja opettajien antamien tietojen ja palautteen osuus on suuri. **Lapsi tarvitsee harjoittelumahdollisuuksia ja paljon toistoja oppiakseen taitavaksi sosiaalisissa tilanteissa.** (Kauppila, 2000)

Vaikeudet sosiaalisissa taidoissa voivat johtua harjoituksen puutteesta tai ympäristötekijöistä, mutta myös neurologisista ongelmista, kuten Aspergerin syndroomasta. Huolimatta siitä, mistä ongelmat johtuvat, koulussa on panostettava sosiaalisten taitojen opetukseen.

Sosiaalisten taitojen harjoittelu jaetaan seuraaviin vaiheisiin:

1. Tiedollinen eli kognitiivinen vaihe. Tässä vaiheessa hankitaan taustatiedot taitojen oppimiselle sekä luodaan alustavat sisäiset mallit sosiaalisista taidoista.
2. Taitojen harjoitteluvaihe eli assosiativinen vaihe. Osataitoja harjoitellaan ja yhdistetään toisiinsa. Ohjaus on vielä tietoista, kokeilevaa ja virheitä tapahtuu melko usein. Kokemuksen avulla opitaan vähitellen tapahtuman kokonaisuus.
3. Opitun taidon vaihe eli autonominen vaihe. Vähitellen harjoituksen myötä suoritus muuttuu laadukkaammaksi ja helpommaksi. Suorituksesta tulee automaattisempaa ja toimintatavat persoonallisemmiksi. (Kauppila 2006)

Koulussa on otettava huomioon, että monissa taidoissa nuoret ovat vielä 1. tai 2. vaiheessa. Nuoren kanssa tulee siis käydä läpi tilanteita tiedollisella tasolla. Tämä tarkoittaa keskustelua niistä tilanteista, jotka tuottavat hankaluuksia. Lisäksi nuorelle on suotava paljon harjoittelumahdollisuuksia ja palautetta niistä. Palautteen avulla nuori voi muokata käyttäytymistään haluttuun suuntaan.

Sosiaalisissa taidoissa vaikeuksia omaavan nuoren kohtaamisessa olisi hyvä muistaa seuraava:

- Harjoittele sosiaalisia tilanteita yhdessä oppilaiden kanssa. Kerro, kuinka tiettyssä tilanteessa nuoren oletetaan käyttäytyvän. Anna nuorelle palautetta (yksityisesti) jälkikäteen.
- Puhu mahdollisista vaikeista tilanteista etukäteen. Myös niitä voi harjoitella ja miettiä vuorosanoja valmiiksi.
- Mikäli käyttäytyminen jossain tilanteessa ei ole ollut sopivaa, käy tilanne jälkikäteen läpi ja pohdi, kuinka vastaavassa tilanteessa kannattaisi toimia tulevaisuudessa.
- Kuvien piirtäminen ja vuorosanojen kirjoittaminen saattaa olla hyvä keino auttaa nuorta ymmärtämään tilanteita toisten näkökulmasta.
- Selvittele ristiriitatilanteet aina!

4. LOPUKSI

Työskentely nuorten kanssa on usein haasteellista. Ns. haastavan nuoren kanssa aikuisen on lähes aina hyvä herkistyä kuuntelemaan nuoren tilannetta ja ymmärtää, että nuoren toiminta voi aiheutua hyvin monenlaisista syistä. Kokemus onnistuneesta vuorovaikutuksesta on opettajalle "palkkaa parempi palkinto".

5. LÄHTEET

Aalberg 2006: Pojasta mieheksi. Teoksessa: Laukkanen, Marttunen, Miettinen, Pietikäinen (toim.) Nuoren psyykkisten ongelmien kohtaaminen. Duodecim

Aalberg, Siimes 2007: Lapsesta aikuiseksi. Nuoren kypsyminen naiseksi tai mieheksi. Nemo

Aalto-Setälä, Marttunen 2007: Nuoren psyykinen oireilu -häiriö vai normaalia kehitystä? Duodecim 2007; 123(2):207-13

Cacciatore 2007: Aggression portaat. Opetushallitus.

Greene (2005): Tulistuva lapsi -uusi lähestymistapa helposti turhautuvien ja joustamattomien lasten ymmärtämiseen ja kasvattamiseen. Finn Lectura

Greene (2009): Koulun hukkaamat lapset -opas käytösongelmaisten lasten auttamiseksi. Finn Lectura

<http://www.dipoli.tkk.fi/ok/p/erilaisetoppijat/oppimisvaikeudet/index.html>

Kauppila 2000: vuorovaikutus- ja sosiaaliset taidot. Ps-kustannus

Korhonen, Marttunen 2006: Mielialan vaihtelut ja mielialahäiriöt. Teoksessa: Laukkanen, Marttunen, Miettinen, Pietikäinen (toim.) Nuoren psyykkisten ongelmien kohtaaminen. Duodecim

Lehto-Salo, Marttunen 2006: Käytöshäiriöt ja niiden hoito. Teoksessa: Laukkanen, Marttunen, Miettinen, Pietikäinen (toim.) Nuoren psyykkisten ongelmien kohtaaminen. Duodecim

Marttunen 2006: Itsetuhoinen käyttäytymien. Teoksessa: Laukkanen, Marttunen, Miettinen, Pietikäinen (toim.) Nuoren psyykkisten ongelmien kohtaaminen. Duodecim

Närhi 2006: Tarkkaavaisuushäiriöt. Teoksessa: Laukkanen, Marttunen, Miettinen, Pietikäinen (toim.) Nuoren psyykkisten ongelmien kohtaaminen. Duodecim

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallitus

Ranta 2006: Ahdistuneisuus ja ahdistuneisuushäiriöt. Teoksessa: Laukkanen, Marttunen, Miettinen, Pietikäinen (toim.) Nuoren psyykkisten ongelmien kohtaaminen. Duodecim

Saloviita 2008: Työrauha luokkaan. Löydä omat toimintamallisi. PS-kustannus

Sariola, Ojanen 1997: Hoito vai pakkohoito. Otava

Schulman 2009: Käyttäytymishäiriöisen tai narsistisen oppilaan/vanhemman kohtaaminen. Luento

Siltala 2006: Tytöstä naiseksi. Teoksessa: Laukkanen, Marttunen, Miettinen, Pietikäinen (toim.) Nuoren psyykkisten ongelmien kohtaaminen. Duodecim

Sylwester 2007: the Adolescent Brain: Reaching for Autonomy. Thousand Oaks

Kalliomaan koulu

